په اسلام کې د بشر حقوق

لیکوال پوهاند حبیب الرحمن هاله

ژباړن: محمد اکبر نیازی

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کې د بشر حقوق

لیکوال:

پوهاند حبیب الرحمن هاله

ژباړن:

محمد اکبر نیازی

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

كتاب پېژندنه:

د كتاب نوم: په اسلام کې د بشر حقوق

ليكـــوال: پوهاند حبيب الرحمن هاله

ژباړن: محمد اكبر نيازی

خپرندی: د افغانستان ملي تحريك، فرهنګي څانګه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

كمپوز: ژباړن

ډيزاين: ضياء ساپی

پښتۍ ډيزاين: فياض حميد

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپكال: ۱۳۹۴ ل كال/ ۲۰۱۵م

د تحريك د خپرونو لړ: (۹۰)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحريک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوليت ليکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سرلیک **مخ**

سريزه...۱

د ژباړن سريزه..۵

لومړی څپرکی: په اسلام کې د بشرحقوقو ته یوه عمومي کتنه.........۶

د بشر حقوقو په اسلامي چوکاټ کې ازادي...................................۷

د بشر حقوق: د اسلامي او غربي فکر او عمل ترمينځ پرتلنه............۱۴

د حقوقو او ازادۍ قراني مفهوم ۱۹

په اسلام کې د بشر حقونو ځانګې...۲۱

په غرب کې د بشر حقوق.................. ....۳۳

د بشر حقوقو اسلامي نسخه...۳۶

الف: عمومي اساسي حقوق..۳۷

ب: د يو اسلامي هيواد وګړو حقوق..۳۷

ج: د دښمنانو حقوق...۳۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د: د ښځو حقوق..۳۸

اسلام دبشر حقوقو مسایلو د حل لارې په توګه..........................۳۹

دویم څپرکی

په اسلام کې د بشر حقوقو عمومي تیوري................................۴۱

۱ـ په بنستیزه نظامنامه کې د بشر حقوقو وده............................۴۱

۲ـ په اسلام کې حقوق...۵۲

الف: مالوم او مجرد حقوقو...۵۲

ب: نسبي او قطعي حقوق...۵۳

ج: د خدای(ج) او بنده حقوق...۵۸

د خدای او بنده د حقوقو مشخصات...۵۸

د: په شتمنۍ او په پورونو کې ټاکل شوی حق............................۵۹

هـ: قانوني او دیني حقوق...۶۰

۳ـ په اسلام کې خپلواکي..۶۰

د خپلواکو اعمالو ډولونه..۶۱

ټوله ایزه خپلواکی..۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټوله ایز واکونه..۶۷

۴ــ په اسلام کې دندې..۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحریك د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریك دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریك په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریك ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملی کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریك هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریك له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور ودانی ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

دبشر حقوق زمونږ د ژوند بنسټیزه او په عین وخت کې د جګړې لـه مینځه وړونکې موضـوع ده، کـه څـه هـم د لودیځـو ټولنـو سیاسـي خوځښتونه او ټولنیز بدلونونه د رسانس دورې وروسته د پوهانو په اثـار کې د بشرحقوقو د مفکورو ښکاروندویي کوي، خو په واقیعت کـې دغـه امر په دوه وروستنیو پیړیو کې خپله د نفوذ لار د غرب په لور پرانستله، د ملګرو ملتونو له جوړېدو او پرمختګ وروسته د بشرحقوقو د نړیـوالې اعلامئې په چوکاټ کلکه مبارزه وکړه او په ورسـتیو لسـیزو کـې پـرې ټینګار خورا زیات شو.

په بشرحقوقو د ټینګار عوامل د بیلابیلو سیاسـي جریانـاتو مخلتلفـې دورې ګڼل کیږي پدې مانا ددې پرځای چـې قـانوني او اخلاقـي صـبغه ولري نو ډېر ځلي د سیاسي تکتیکونو په توګه کارول شوي، څرنګه چې په هغه وخت د فاشیزم او ورپسې د سوسیالیزم په وړاندې وکارول شول او له هغوی سره سره اوس ترې د اسلامي بنیادګرایي پـه وړانـدې ګټـه اخیستل کیږي.

په یوه خبره، هر وخت چې د غربیانو ګټې له خطر سره مخامخ شوي نو د بشر حقوقو له لارې یې په وړاندې مبارزه او بیرته ترلاسه کولو لپاره یـې کارولي، همدا د بشرحقوقو د ملاتړ د ادعا په رڼا کـې وو چـې دامریکـې متحده ایالات یې د شوروي اتحاد او کویټ یې د عراق له تسـلط څخـه وژغورل او د سومالیا د سیاسي بحران د له مینځه وړلو لپاره یـې خپـل عساکر ولیږل. د سیاسي لارو په کارولو سره د بوسنیا د خلکو د حقوقـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتنې لپاره لاريون وشو ترهغـه پـورې چـې د بشـرحقوقو موضـوع د کرغيړنو انګيزو څخه جلا او په اسـلامي اخلاقـي ميعـارونو ټينګـه او د قانون په چوګات کې ورته ځای ورنکړل شي نو د بشرحقوقود ملاتړ ادعا به له تشو شعارونو څخه بل څه نه وي، د بشـرحقوقو اعلاميـه چـې پـه غربي هيوادونو کې پرې ډيره تکيه کيږي نو دا يو غيرقـانوني سـند دی چې يو څو ښکاره مادې لري چې تراوسه د ملل متحد سازمان له لـوري نه دي تصويب شي او د هغې د عملي پلـي کولـو لپـاره تراوسـه کومـه نړيواله اصولنامه نه ده جوړه شوې او تراوسه يې د اړوندو ادارو د پـرمخ بيولو لپاره کومه اداره نه ده رامينځته شوې او تراوسه يـې د مخـالفينو لپاره کوم مقررات او قوانين نه دي وضع شوي، محکمه نه ده رامينځتـه شوې، اوتر ټولو اړينه دا چې له همدا اوسه د ملل متحد سازمان غړو چې د امنيت په شورا کې د ويټو حق لري پخپل مينځ کې تبعـيض تـه لمـن وهي له دې سره سم کمزوري هيوادونو د بشرحقوقو د ملاتړ، سـاتنې او ادعا څخه هيڅ غوښتنه نشي کولای.

پداسې حال کې د بشرحقوقو د دفاع لوړ اوازونو د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د تيليغاتي وسايلو په وسيله د وګړو غوږونه يې کاڼه کړي دي

د دريمې نړۍ هيوادونه په ځانګړې توګه د اسلامي هيوا دونـو د اتبـاعو حقوق چې بې برخليکه او بـې دفـاع پـاتې دي اوس هـم د واکمنـو او سرمايه دارو خلکو له خوا ترپښو لاندې او د ملاتړ لپاره يې مدعيان هـم په ښکاره توګه مرسته نه کوي خو له بده مرغـه د بشـرحقوقو د ملاتـړ مدعيان يوازې په رسنيو کې د اړوند رپوټونو په خپرولو او تش په نامـه خبرو سره خلک غولوي. هيڅا د متخلفانو لپاره کومه جزا ونه ټاکله او نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې هم پر وړاندې خپل غبرګوونه وښودل هيڅ موسسه يا سازمان نشته چې د بشرحقوقو د متخلفانو په وړاندې يې قوانين وضع او په سمه توګه يې عملي کړي او احياً هم دا قوانين وضع شوي خو په بشپړه توګـه پـه تيورۍ کې پاتې او په عملي ډګر کې هيڅ ډول اقـدامات نـه دي ترسـره شوي ,که په رښتيا هم نړيواله ټولنه د خپلو غړو د بشرحقوقو ملاتړ کوي نو بايد د دبشرحقوقوتش په نوم نړيوالې اعلاميې او شعارونه څخه تيراو د غوره اسلامي کلتور له مخې يوه جهانشموله مسوده جـوړه اوتصـويب کړي څکه اسلام سپيڅلي دين حقوقو بشر يـوازې پـه تيـوري ډول نـه پيژني بلکې د عملي کولو لپاره يې داسې عادلانه او ګټور ګامونه پورتـه کوي چې نه نړيوالو په تير ژوند کې کړي او نه به يې پـه راتلـونکي کـې پورته کړي اسلام پخپل يو نيم زر کلن عمر کې ورته په بشپړه او ګټـوره توګه پاملرنه کړې ده اسلام په داسې پراخه توګه دې لورې پاملرنه کړې چې د انسانانو دژوند پرمهال حقوقو ترڅنګ له مـرګ وروسـته حتـا د جنين پروخت يې هم ځانګړي حقوق ټاکلي دي.

د نړيوالو اړتياوو ته په کتو سره په اسلامي پوهانو باندې ده چې تر نـورو مخکې شي اوننيو بشرحقوقو کې له قراني او ايتونه څخه ګټه واخلي.

له نيکه مرغه چې په ۱۳۶۶ کال په ايران کـې د بشـرحقوقو د تـدقيقې مطالعې لپاره په په اسلامي قوانينـو او عقايـدو ولاړ کنفـرانس پـه لاره واچول شوچې پکې د نړۍ ډيرو اسلامي هيوادونو عالمانو ګـډون کـړی وو.همدا ډول هغه تحقيقي او ژورې مقالې چې په کنفرانس کې وړانـدې شوې د يو اثر په توګه راټولې او جوړ شو حتا ددې کتاب ژبـاړه وروسـته بيا په انګليسي ژبه هم چاپ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې په افغانستان کې د ازادو لیکوالانو په اتحادیه کــې د کتــابونو د چاپ اداره پرانستل شوه نو ماله تیراثر څخه په ګتــې اخیســتنې، د دوه کتابونو لیکل ماته راوسپارل شول چې یو د په اسلام کې د ښځو حقــوق اوبل يې په اسلام کې د بشر حقوق زما په غاړه شول.

څرنګه چې لومړۍ رساله ډېر له انګلیسي ژبې څخه راوژباړل شــو نــو د کمپیوټر او نورې چارې يې هم ډېې په چټکې سره پای ته ورسیدې خــو له بده مرغه له مالي ستونزو له کبله ددې کتاب د یوکال لپاره وځنډېد د روان کال د دوبي په تودو ورځو کې د ازادو لیکوالانو د اتحادیې څخه د دویم کتاب د جوړولو پیغام خپور شو له یوې خواد دا چې د لومړي کتاب په پرتله د دویم کتاب موضوع یو څه پراخه وه او له بلې خــوا د هغــه د چمتو کولو موده هم ډیره لنډه وه او له دریم اړخه په هیــواد کــې روانــو وینې تویدونکو او ترینګلو چارو د مواد په راټولو کې ارام نــه پرېښــودم پداسې حال کې چې موندل يې هم خورا ســتونزمن وو نــو مــا هــم دې موضوع اجمالي کتنه خو ټولو اړخونوته وکړه ددې لپاره چې زیات وخت مې نه درلود او موضوع هم پراخه نوکیدای شي چې په ځینو ځــایونوکې راڅخه اشتباهات شوي خو دومره مې ترسره کړي چې یو لوستونکي ته ددې پوهه ورکړم چې په راتلونکي کي بې خوک له حقوقــو ســره لــوبې ونکړي. او په پای کې د افغانستان د ازادو لیکوالانو اتحایي په ځــانګړې توګه له پروفیسور رسول امین د اتحادیي مشر، د وفا د جریدې مســـول زلمی هیوادمل، له شهنواز جانباز، او لــه سیدحســن پاچــا کمپیــوټري کمپووزر څخه یوه نړۍ مننه کوم.

پوهاند حبیب الرحمن هاله

۲۵ وږی ۱۳۷۳ حیات اباد ـــ پېښور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن خبرې

د لوی څښتن تعالی شکر ادا کوم چې دا دی د خپلو ژباړو لړۍ مې په اسلام کې د بشر حقوقو تر ژباړې پورې رواغځوله.
په اسلام کې د بشرحقوق کتاب چې د ښاغلي استاد پوهاند حبیب الرحمن هاله له خوا په دري ژبــه لیکــل شــوی او د بشــرحقوقو د بیلابیلو اړخونو په اړه ګټورې او په زړه پورې خبــرې او لارښــوونې لري پدې وتوانیدم چې پښتو ژبې ته یې راوژبــاړم ترڅــو پښــتانه لوستونکي هم له دې ګټور اثر څخه ګټه پورته کړي او هیلــه لــرم چې لوستونکي به پکې د بشرحقوقو اړوند د خپلو یو لړ پوښــتنو ځوابونه هم پیداکړي.
خو له ځوکالو راهیسې چې زیږدلی یم د خپل هیواد او قوم ناخوالو ځورولم او له خپلو پښتنو مشرانو سخت ګیله من، لا تراوسه مې دا ګیله پرځای پاتی ده. د هغه احساس او مســولیت لــه مخــې چــې څښتن تعالی او د دې خپل غمځپلي قوم چې د ناپوهۍ په تور تیارو کې ژوند کوي په وړاندې درلود او د ژوند ترپایه به یې ولرم، نو مــا هم ددې مسولیت د ادا کولو لپاره د کتابونو ژبــاړې تــه چــې اوس مهال د پوهې په ډګر کې ورته ستره اړتیا لیدل کیــږي مــلا وتړلــه ترڅو د پوهې له اړخه ددې قوم او ژبې حق تر خپلې وسې ادا کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی
په اسلام کې د بشرحقوقو ته عمومي کتنه

له کومه وخته چې انسان نړۍ ته سترګې غړولي په ځانګړې توګه هغه وخت چې ټولنیز ژوند یې پیل کړ نو د تیورۍ له مخې د یو لړ حقوقــواو مکلفیتونــو څخــه هــم برخمن شول.
خو د بې شمېره نظرونو پر بنسټ لکه: د ټولنې افرادو د هغوی د حقوقو په ورکولو کې د واکمنو ناغېړي او یوازې په نوم د هغوی حقوقو ته پاملرنه او داسې نور...
پدې برخه ځیني اقدامات هم ترسره شوي، البته یوازې په اسماني دینونو کې، نه پــه تخیلي او په کیسو ولاړو دینونو کې؛ خو د بشردوستۍ په فلسفه کــې بیــا دا دواړه (حقوق، مکلفیتونه) مهم او یو له بل سره لازم الملزوم ګڼل کیږي.
د هماغه اجتماعي ژوند له پیل څخه تراوسه پورې زمونږ ټوله تکیه په مکلفیتونو او د حقوقو اړوند فکرونه د لنډې مودې لپاره په عمل کې پیاده شویدي.
یوازینی دین د اسلام سپیڅلی دین دی چې د اجتماعي ژوند په مختلفو برخو کې له هر ډول انساني تبعیض پرته دواړو برخو (مکلفیتونو او حقونو) ته بشــپړه پاملرنــه او انسانانو ته یې وړاندې کړې دي.
د قرانکریم له دقیقې او ژورې مطالعې وروســته دا جــوتیږي چــې انســان څــه ډول پیداشوی او له دې پیدایښت موخه څه ده؟
دغه راز دا حقیقت هم روښانه کیږي چې په اسلام سپیڅلي دین کې د نورو سیاسي، ټولنیز او نظامي دینونو په خلاف د انسان اړوند حقوقو کلمه له وخته پکار وړل کیږي چې نطفې د مور په رحم کې ځای ونیوه،
اسلام یواځې ددې محدودې نړۍ حقوق نه، بلکې د ژوند او مرګ دواړو پړاوونو حقوق په روښانه توګه بیان کړي دي، په پوره ډاډ سره ویلی شو چې په اسلام سپیڅلي دین

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د نورو ټولو دینونو او نظامونو په پرتله د بشر د حقوقو لمن پراخه او په بشپړ ډول سره څېړل شوي دي.
ددې لپاره چې د اسلام په سپېڅلي دین کې د بشرحقوقو په اړه خبرې وشـي نـو دا اړین بر ښني چې لومړی ازادي، حق او دنده د اسلام له نظره وپېژنو او وروسته خپـل بحث ته راوګرځوو.

په اسلامي چوکاټ کې د بشرحقونو ازادي:

ستر څښتن تعالی انسان د یو عاقل او سالم حواس لرونکي موجـود پیـدا او د خپـل ځانګړي رحمت له مخې یې ورته د سمو کارونو لارښوونې کړې دي. خو انسان پخپله د خپلو نفساني غوښتنو او ناسمو لارو په مخکې نیولو سـره ځـان پـه ځنځیرونـو او مصیبتونو کې اخته کړ.
روسو وایي: انسان نړی ته په خپلواکه توګه سترګې غړولي خو پخپله یـې پـه خـان باندې ظلم وکړ او د همې ظلم له کبله په چټکۍ سره په ځنځیرونو وتړل شو.
خپلواکی د انساني روحئې غوښتنې په توګه د انسان ژوند د تاریخ په اوږده موده کې په بیلابیلو ډولونو سره رامینځته شوېده.
د اسلام فیلسوف علامه اقبال لاهوري پدې اړه وایي: د انسان لومړني مـور اوپـلار د ازادۍ د انګېزې په روښنایي کې مجبور شول چې له جنت څخه چـې هلتـه د ازادۍ لپاره کومه برخه نه وه پر ېږدي او د عمل نړۍ ته راشي.
نوموړی فیلسوف داسې فکر کوي چې ګواکې د ازادۍ په چوکاټ کې د عمل د ترسره کولو امکان رامینځته کیږي، اسلام د عیسویانو دا نظر نه مني چې ادم علیه سـلام د خپلې لومړنۍ ګناه له کبله له جنت څخه وویستل شو.
هرهغه څه چې د اسلام څخه وړاندې د یهودیانو د دودونو په اساس(دانسان نسـب) فکر کېده د اسلام له پلوه د ازاد ژوند په لور د انسان تګ سره تعبیر ېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان په نسبتي په ډول ځمکې ته راتګ پخپلې ازادۍ ارادې سره وکړ ترڅو دلته ابدي ازادۍ ته لاسرسی پیداکړي او د خپلو اعمالو په ترسره کولو سره خپل ژوند تېر کړي.

د ازادۍ د ترلاسه کولو انګېزه چې د ژوند په هره برخه کې رامینځته کیږي هغه د ازمایښت په وړاندې دروي.

د بشر تاریخ د پرلپسې ازادۍ د موندلو څخه پرته بل څه نشي کېدای او دا ډول موندنه څو اړخیزه بڼه لري، لکه له اړتیا، وېرې، طبیعي ځواکونو، د همنوعو له ظلم، له بې عدالتۍ، موهوم پالنې، تعصب، له نژادي او قبیلوي وفاداریو ازادیو او په پایله کې په ځان باندې تمتیا(EGO_ Center) ټول هغه څه دي چې د انساني ژوند د فعالیتونو اساس جوړوي.

انسان ددې ازادیو د ترلاسه کولو په موخه په تدریجي ډول بیلابیل پړاوونه تېر کړیدي او دغه ازادۍ مادي او معنوي بڼې لري.

مادي او معنوي ازادۍ دواړه یو له بل سره نه جلا کیدونکې اړیکه لري او په عین وخت کې یو د بل بشپړونکي هم دي. کله چې له دواړو څخه د یوه په لور پاملرنه کمه شي نو د پلټنې په لار کې یې بیلابیل خنډونه رامینځته کیږي.

ددې ډول ازادیو مادي لور ته له لازمې کچې زیاته پاملرنه او معنوي لور ته یې ناغیړي ددې لامل شوه چې معاصر تمدن له زیان سره مخامخ کړي.

دین د انسانانو د ازادۍ په لاره کې ستر کوښښونه او هڅې کړیدي. پداسې حال کې چې فلسفهې یوازې له عقلاني ازادۍ سره خپله مینه او علاقه ښودلې ده.

هنر او ادبیات له دواړه ډوله ازادیو سره په مختلفو مرحلو کې علاقه لري، پداسې حال کې چې د ساینس او ټیکنالوژۍ هڅې تل د مادي ازادۍ ترلاسه کولو په لور متوجه وي. د بشر ټول فعالیتونه د ازادۍ پلټنه او د انسان هر اړخیز تکامل د بیلابیلو ازادیو د تدریجي تحقق د پراخوالي څرګنداوی کوي.

د انسان تکامل جلا او په عین وخت کې له بیولوژیکي تکامل سره مبارزه کوونکی دی، د لومړي تکامل سیر د دویم تکامل له سیر چې په بشپړه توګه جبري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

میخانیکي ده په پرتله د انسان اراده او غوښتنه د ازادۍ ترلاسه کولو په لار کې پرېکنده او حیاتي رول لري.

اسلام د انسان د پیدایښت د تکامل پرمهال چې بشریت هغه وخت متوازنو مادي او معنوي ازادیو ته اړتیا درلوده د ټولو ازادیو په وړاندې د تجسم په توګه مبارزه وکړه، اسلام په هغه وخت کې چې مادي پرمختګ په جنیني ډول وو، د راتلونکي چټک پرمختګ لپاره یې د مادي برخې وړاندوېنه وکړه، البته د حکومت او انساني ټولنې د راتلونکي پرمختګ وړاندوېنه د الهي معنوي لارښود ضامن دی. دهمدې واقیعت پربنسټ په ځغرده ویلای شو چې اسلام د تلپاتې لارښوونې زمینې برابرونکی دی، دغه راز اسلام ټولو ازادیو ته په پاملرنې د انسان د راتلونکي تکامل وړاندوېنه هم کړېده، پداسې حال کې چې د اسلام سپیڅلي دین له ظهور سره سم د انسان ذهن د ستر بشریت دپیدایښت په نامحدودو امکاناتو باندې د پوهیدا توان نه درلود ځکه هغه تراوسه د ازمایښت او تجربې عقلاني وسایلو ته وده نه وه ورکړې. قرانکریم د وروستنۍ الهي وحي په توګه اجتماعي، سیاسي او اقتصادي پرمختګونو په برخه کې ټولو علمي او اخلاقي اصولو ته په پام سره د انساني لارښوونې ستره وسیله وه.

په بیلابیلو برخو کې د خپلواکیو د اړتیا عظیمي حد د نورو ازادیو د پلټنې لپاره زمینه برابروي.

دا قراني اعلامیه چې ښتن تعالی دین بشپړ او ورسره یې د انسانانو لپاره پکې بیلابیل نعمتونه هم ځای پرځای کړي او دا ددې استازیتوب کوي چې انسان کولای شي خپله ازادۍ په پوره ډاډ او انرژي سره له اسلامي لارې څخه ترلاسه کړي، اسلام د ټولنې، دولت او فرد په اقتصادي فعالیتونو که پر فردي کچه وي او که په ټوله ایزه کچه اغیز اچوي.

ازادي له دوو لارو پېژندل کیږي؛

یو د تیورۍ او پیدایښت (هستي)پېژندنې له پلوه او بله د ټولنیز عمل د لیدلوري له پلوه؛

د خپلواکۍ د ترلاسه کولو انګېزه چې د خدایي ورکړې نوم هم ورته ورکولای شو په انساني طبیعت کې په ذاتي ډول نغښتې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه ددې عرب په قول: هر هغه څه چې انسان له سترڅښتن تعال څخه وغوښتل نو خدايتعالی ورکړل اوله هغه پرته پرې بل هيڅ شې په جبري توګه تحميل نه شول او دغه ازادۍ په انساني طبيعت کې د يو ستر امانت په توګه کېښودل شوه خو، هغه د خپلې وړتيا په مرسته کشف او وده ورکړه.

د معاصرې فلسفې پربنسټ خپلواکی د انسان ګوهر ده او پيدايښت يې پرې همدې خپلواکۍ ټينګ دی، دغه نظريه له اسلامي جهانبينۍ سره ورته او يو شان ده.

په قرانکريم کې ډېری ايتونه موجود دي چې د انسان ازادۍ ته هم د ارادې او هم د عمل له پلوه اشاره کوي، دغه راز قرانکريم د بشر د خپلواکۍ په بيلابيلو مرحلو او درجو باور لري، پدې مانا چې ټول انسانان چې د ځمکې پر سر ژوند کوي د مساوي ازادۍ لرل او ترې په مساوي توګه د ګټې اخيستلو توان نه لري. له همدې کبله هرانسان ته د هغه د توان سره سمه ازادي ورکړل شوې.

انسانان د خپلو ازاديو څخه د ګټې اخيستنې د توان ترمينځ دا توپير جوتوي چې قدرت لرونکي اشخاص د ازادۍ اړوند ځواکمنه او کمزوري اشخاص کمزورې انګېزه لري.

د همدې اختلاف پر بنسټ هر هغه څه چې په پيغمبرانو، اولياوو، اجباري ګڼل کېږي له عادي کسانو څخه يې تقاضا(هيله) نه کېږي.

قران کريم پدې برخه کې فرمايي: ستر څښتن تعالی د خپلو بنده ګانو د توان څخه لوړ بار د هغوی پر اوږو نه اچوي دغه اصل د افرادو په بيلابيلو دريځونو کې صدق کوي.

انسان د خپل فطري استعداد پر بنسټ پدې شرط چې پخپله رضايت ولري يوې دندې يا کار په ترسره کولو مجبور ېږي.

ټول الهي اوامر پدې متکي دي، چې ګواکې انسان په ژوند کې د ټولو کارونو ترسره کولو توان لري، څرنګه چې ځيني افراد دغه امر پخپله خوښه ځای پر ځای کوي اوځينې نور يې نورو ته ورسپاري او دهغوی په واسطه يې ترسر کوي، د خپلواکۍ اطاعت کولو او نه کول دواړه په انسان پوروې تړلي دي. له کومه ځايه چې هر انسان پخپله خوښه او علاقه او د نورو له لوري د يو عمل په ترسره کولو مجبور ېږي، نو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې سره بيا هر فرد د خپلو اعمالو مسؤل دی او د همـــدې مســئوليت لــه کبلــه د مکافاتو ياهم مجازاتو وړ ګرځي.

دا يو منل شوی ديني اصل دی، چې څښتن تعالی هېڅ وخت له وړاندې د برنامه ريزي شوي اعمالو ترسره کول په انسانانو نه تحميلوي.

انسان دی چې خپل د طبيعت چوکاټ جوړوي پــه همــدې بنســټ انســان د خپــل برخليک په ټاکلو کې مسقيمآ لاس لري.

که چېرې انسانان پخپله خوښه خپل کارونه ترسره نه کړي او د نورو له خوا پرې پــه جبري توګه دا کار ترسره شي نو دلته بيا د جزا او مکافاتو مسئله په کړن پورې تړلې نه ده او ترسره کوونکی يې ګرم نه شمېرل کيږي، ځکه د جبري عمل ترسره کــول د ترسره کوونکي شخص ګناه او عيب نه ګڼل کېږي، او ددې ډول عمل په ترسره کولــو سره به ياد شخص ته د ستر څښتن تعالی له لوري د عذاب او مجزا ورکولو (نعوذبالله) غير عادلانه وي.

له دې وړاندې د کلام ټولې مشاجرې او شخړې بېځايه او ناوړه دي. د جبريونو عقيده د اسلامي ښوونو په وړاندې واقع کېږي. خو پدې سره سره بيا هم جبــري عقيــده د واکمنو له مشورو سره برابره ده او په اسلامي ټولنو کې ورته پراخوالی ورکړل شــوی دی.

اقبال ددې لامل چې ولې د اسلامي واکمنو او مشرانو لــه خــوا د هغــوی اتبــاعو تــه خپلواکي نده ورکړل شوې په لاندې ډول بيانوي؛

اموي موقع غوښتونکوماديات پرستو په يوه پلمه اړتيا درلوده څو د کربلا ناوړه عمل توجيه او د خلکو د احتمالي خوځښت په وړاندې د معاويه له بغاوت څخه ګټه پورتــه کړي.

يو شخص حسن بصري ته وويل چې امويانو مسلمانان ووژل او خپلــه دا کړنــه يــې د قضاوت لپاره څښتن تعالی ته وسپارله.

حسن بصري وويل: د څښتن تعالی دښــمنان درواغجــن دي پــدې ســره د اســلامي علماوو د نيوکو باوجود خپلواکه عقيده رامينځته شوه څو حکمراوايان يې په مرســته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې ګټې وساتي د اقبال په اند؛ د انسان په مجبوريت او بېوزلۍ باندې د امويانو جبري دندې د اسلام خلاف يوه روښانه او ښکاره ظلم او جفا ده.

البته ټول حکومتونه او حاکمان چې ملت يا وګړو ته ازادۍ نه ورکوي نو د اسلام خلاف عمل کوي او د ګناه مرتکب ګرځي. د يو حکومت يا دولت له خوا خپلو اتباعو ته ازادي ورکول د هغوی د مسلماني اندازه څرګندوي يانې په هر کچه د ازادۍ ورکول د دوی د مسلمانۍ درجه ښايي.

هر انسان د خپلې ازادۍ په روښنايي کې ددې توان لري چې...

۱ ــ پخپله خوښه هغه عملونه ترسره کړي چې د ځان لپاره يې ټاکلي وي؛

۲ ــ هغه عمل چې په ترسره کولو يې مجبور وي نو د ترسره کولو توان ورته ښنل کېږي؛

۳ ــ حتا هغوی چې اصول نه پرځای کوي نو د نه ترسره کولو توان ورته ورکول کيږي، دغه راز هغوی خپلواک دي او د خپلې ارادې څښتنان وي چې يو عمل ترسره کړي او که نه؛

د خپلواکۍ عملي لورې د هر انسان په فردي او ټولنيزو دندو پورې تړلې وي،

هر دنده د وړاندوينې د شرط په توګه ازادۍ او اجرائيه قوې ته اړتيا لري او د قانون له مخې دغه امر د حق په نوم يادېږي.

د ازادۍ حق لرل او د خپلې خوښې کارونو ترسره کولو توان د طبيعي حقوقو په نوم يادېږي.

د خپلې خوښې عمل ترسره کولو او ازادۍ ته طبيعي حقوق ويل کيږي؛

د اجتماعي کارونو ترسره کول او پکې شته ازادۍ ته مدني حقوق ويل کيږي؛

د دولت اړوند کارونو ترسره کولو ازادۍ ته سياسي حقوق ويل کيږي؛

په محکمه کې له خپلو حقوقو څخه دفاع کولو ازادۍ ته قانوني حقوق ويل کيږي؛

حق په خپلواکۍ ټينګ دی ځکه ازادي انسانانو ته د هغوی د دندو ترسره کولو حق ورکوي او له ازادۍ پرته حق هيڅ مانا نه لري، همدا ډول له حق پرته ازادۍ د يو بې ګټې عمل يا د يو داسې مقولې په څېر وي چې مېنځ يې تش وي.

په هره ايډيالوژۍ کې ازادي له خپلې تيورۍ سره سه ځانګړې مانا او صبغه پيداکوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشر حقوق
د غربي او اسلامي نظر او عمل پرتلنه

د بشر حقوقو اعلاميه د فرانسې د انقلاب د لاسته راونې په توګه ۱۷۸۹د اګست په ۲۶نېټه بشپړه شوه هغه نظرياتو چې دې اعلامئې ته د انقلاب د لاربنود قدرت ورکړ هغه د انسان طبيعي حقوق او ملي حاکميت وو، چې د طبيعي حقوقو په سر يزه کې تعريف شوي و او د يو نه ليرډېدونکي او سپېڅلي څيز په توګه منل شوي وو، ځکه د هغو حقوقو په اړه داسې فکر کيده چې ګواکې د انسان له طبيعت سره (ګډ) يو ډول ده.

دغه حقوق په دويمه ماده کې د ملکيت او امنيت ازادۍ او استبداد په وړاندې د مقاومت حق په توګه پېژندل شوی وو، خپلواکي(ازادۍ) دوه بنې لرې چې يو فردي او بله يې مفکوروي ده.

د مطبوعاتو او بيان ازادۍ په پينځمه او شپږمه ماده کې ذکر او ساتل شوې دي.

(۶ ــ ۹) فقرې د قانون په وړاندې د برابرۍ اصل او (۵ ــــ ۱۳) فقرو يې د مالي او مدني برابروالي اصولو تامينول.

حق د يو شي مالکيت، د يو شي د پکاروړنې د ګټې ادعا يا د يو امتياز او يا هم د قدرت په مانا سره تعريف شوی دی.

له قانوني پلوه د حق مانا په يو شي باندې د انسان حقوقي ادعا (دعوې) ته ويل کيږي، او يا هم د واکدارانو له لوري قانوني او ورکړل شوي صلاحيت ته ويل کيږي.

د قانوني حق موجوديت د جبري قانون په شتون دلالت کوي چې يو له بله پرته بې مانا او ژوندی نه پاتې کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدنې حقوق هغو حقوقو ته ویل کیږي چې د افرادو په تابیعت پورې تړلي وي او په یو مدني عمل سره د انفاذ په وړاندې واقع او یا هم تعدیل مومي، دا په نسبي او مطلقــو حقوقو ویشل کیږي، مطلق حقوقو په انسان کې فطرتآ نغښتي وي.
نسبي مدنې حقوق هغو حقوقو ته ویل کیږي چې د خلکواو دولت ترمینځ موجود وي، لکه د حکومت له لوري ساتنه، د تابیعت حق چې د حکومت سره ده دخلکو په اړوند دی.
د مېرمنې او خاوند، کورنۍ او بچیانو، بادار او غلام ټول له حکومت سره متقابله اړیکه لري او د انسان لپاره فطري او ذاتي خاصیت لري.
د بودیر له ویناوو سره سم حقوق پر دولت یا هم حکومت دواړو باندې بر دي.
جانسن پدې عقیده دی چې مدني حقوق د ټولنې هر فرد ته په ځانګړې ډول ورکړل شوي. پداسې حال کې چې سیاسي حقوق د رایې په ترلاسه کولو یا په دولت یا اداره کې د ټاکنو په ترسره کولو سره ترلاسه کیږي.
د بودیر په عقیده ځیني طبیعي حقوق لکه د خصوصي ژوند حقوق، که څه هم ظاهرا طبیعي دي خو ممکن ریښتني یا وقعي ونه اوسي.
د بشرحقوقو د اعلامئې په برخه کې بل ګام په کال ۱۹۴۸ د ډسمبر په میاشت کــې د ملل متحد له خوا واخیستل شو او د بشرحقوقو نړیواله عمومي اعلامیه چې د ازادۍ د فرمان Magna Carta په نوم هم یادیږي تصویب کړه او د شخصي ژوند، امنیــت، لــه زندان څخه د خلاصون ازادي، او په ښکاره توګه د یوې بېطرفه محکمې لــه لــورې د مذهب، وجدان، ټولنو، کار، زده کړې او پالنې ازادي او په علمي او هنري برخو د خلکو برخه اخیستنه ورسره وروسته ورزیات کړل شول.
غربي متمدنه نړۍ مجبوره وه چې اوږده لار ووهي څو د بشر حقوقو اعلامئې ته ځــان ورسوي، د ملل متحد اعلامیه د فرانسې د حقوقو له اعلامې وروســته د یــوې نیمــې پېړۍ په تیریدو باوجود د ټولې نړۍ په ځانګړې توګه د دریمې نړۍ هیوادونو د نژادي، رنګي، ایډیالوژیکي، دیني او مذهبي ارادو په رامینځته کولو کې ناتوانه شول.
د پرمختللو هیوادونو په انحصار کې د ازادۍ، بشرحقوقو او حاکمیت تفسیر په ښکاره توګه ثابت شویدی، پداسې حال کې چې غیر انساني کړنې، تېري، اســتبداد، وران

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاري او د استعمارګرو لوري، د دريمې نړۍ هيوادونو په داخلي او بهرنيــو چــارو کــې لاسوهنه ټول هغه څه دي چې دوی د ازادۍ او بشر حقوقو د ساتلو نوم ورکوي.

د ازادۍ د لارې مبارزين به د دهتشتګرو او انسان وژونکو په نوم وهل او ټکول کيدل هر هغه څه چې د ازادې ټولنې او بشرحقوقو د اتلانو په خوښه نه وو نو د دوی دا کړنه به د نړيوالو ډله ايزو اړيکو په وسايلو کې د بشرحقوقو څخه تخطي او سر غړونه ګڼل کېده برعکس هغه هيوادونه چې په ښکاره ډول د تبعيض سياست پر مخ وړي له هغو هيوادونو سره چې ځان په اصطلاح د بشر حقوقو مدافعين بولي د نــړدې اړيکــو پــه اساس په ښکاره توګه سترګې پټوي.

صهيونستانو يا نظامي ديکتاتورانو او د خلکو ضد نظامونه چې د خپلو غربي بــادارانو ګټې خوندي او تامينوي، ملکي خوځښتونه ټکوي او خپل دا عمل د مذهبي متعصبانو او د کلتور دښمنانو په وړاندې مبارزه بولي او توجيه کوي.

په عمومي توګه ازادۍ او د بشر حقوق د تمدن د پوليسو(ساتونکو) او تفوق ګرايانو د غوښتنو په رڼا کې تفسيريږي.

که چيرې په اسلامي اصولو کې د تبعيض او تنګ نظرو پرته يو رښتينی توپير وشي او په رينښتنې سترګه ورته وکتل شي، نو دا ادعا به په سمه توګه ثابته شي چې د اسلام سپيڅلي دين څو پيړۍ وړاندې د بشرحقوقو اړوند يو نړيوال پيغام وړانــدې کړيــدی چې پکې ټولې کورنی نيمګړتياووې او نا برابروالی په تيوري او عملي ډول حل شــوې دي.

اسلام په يو شمير عقايدو ولاړ دی او دا عقايد د سي پي پير چــې د اصــالت فلســفې بنسټګردی له عقايدو او نظرونو سره جوت توپير لري. که څه هم دا يې د پيروانو لــه لوري عملي کيږي پداسې حال کې چې هغه نظرونه چې عملي بڼه ونلري پخپل حــال پاتې کيږي.

له همدې ځايه ده چې، هر هغه څه چې اسلام تبليغ کړل نو ټول د رښتنيو او اصيلوو مسلمانانو له لوري عملي او پلي شول. له کومه ځايــه چــې پکــې د تيــورۍ او عمــل مطابقت په بشپړه توګه حل شوی که چيرې په کــوم خــای کــې ددې دواړو تــرمينځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

توپیر او نابرابرۍ ته وکتل شي کولای شو ووایو چې پداسې حالاتو کې د اسلام اساسي شرط یانې په عقیده باندې عمل نه دی شوی.
اسلام له لغوي پلوه خپل رب ته د تسلیمیدو په مانا دی او دا تسلیمیدل پخپلو انساني غوښتنو برلاسی، د یو کسب او کمال د ترلاسه کولو لپاره مبارزه کول او د هغوی لپاره نه ختمیدونکې مبارزې رامینځته کول دي.
همغږي هغه وخت د انسان په ژوند کې تضمین او تامینداې شي چې یو د بل ترخنګ ولاړ او هر یو خپل مسئولیت وپیژني.
دې حقیقت ته په پام سره چې ټولو ته د بشرحقوق ورکړل شوي نو خلکو متوازن او عادلانه جزا او مکافات ورکړل شي، اسلام هغه وخت چې ننی پرمختللی غرب په تیارو او ظلمت کې شپې او ورځې تېرولې او د ازادۍ او بشرحقوق له معقولو څخه په بشپړه توګه خبر نه وو د لومړي ځل لپاره د دې ټولنې بنسټ کیښود.
که څه هم د یونان ستر تمدن له اسلام څخه وړاندې په بنیادي دولتونو کې د ډیموکراسۍ یو ابتدایي شکل معرفي کړی وو، وروسته رومیانو هم د لنډې مودې لپاره یو شی چې د ډیموکراسۍ په شکل ښکاریده بنسټ کیښود، خو د یونان په ډیموکراسیو کې یوازې نارینه ازاد او ښځو په کې د رایې ورکولو حق نه درلود، او غلامان له هیڅ ډول حقوقو څخه برخمن نه وو د روم پراخه امپراطورۍ په واقیعت کې د یوه غلام دولت خاوند وو، چې په هغه کې یوازې اراده او حاکمه طبقه له ځینو حقوقو څخه برخمن ول.
د بیزانتین امپراطورۍ (د ختیځ روم) چې د روم امپراطورۍ ځای یې ونیو هیڅکله یې هم د حضرت عیسی ع تعلیمات او ښوونې عملي نه کړې.
د فکري ازادۍ په ورکولو او د عیسویت اصولو په اړه یې د پوښتلو مخنیوی وکړ، پاپانو (مذهبي مشران) هم په همدې اندازه د ازادو پوښتنو د زغملو په وړاندې مبارزه ونه کړه.
په شاهي استبدادي او روحاني حکومتونو کې عیسویت د دیني او مذهبي اقلیتونو په مقابل کې له تبعیض څخه کار اخیستل کیده یا به هم اعدام کیدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز جوړښت ـــــ د پارس امپراطورۍ سياست هم په عين انــدازه اســتبدادي وه، څنګه چې پکې يوازې روحانيون او اشراف له ځينو حقوقو څخه برخمن وو پــه هغــې ټولنه کې به عادي وګړو اصلاً د يو ازاد فکر کولو حق نه درلود او لاسرسى يې ورتــه ناممکن وو او له ټول حقوقو څخه بې برخې وو.
د هندوستان ټولنه او دولت هم پر همدې طبقې ټينګ دی او ټولنه يې د ټيټو طبقو او مطلق اکثريت څخه جوړه شوېده خو هېڅکله هم له دوی سره د انساني موجــود پــه څير چلند نه دی شوی.
دوی په همدې بدو حالاتو کې ژوند کاوو چې د اسلام سپيڅلي دين ظهــور وکــړ او د ټولو هوساينه او ارامتيا يې د نژادي، فکري، رنګي، قومي، عقيدوي تبليغــاتو پرتــه او ورته د مساوي حقوقو ورکړه تضمين کړه.
د راشدين خلفاوو تر ځلانده دورې وروسته اسلامي حکمروايانو د اسلام د پيغمبر او اصحابوو له لارې څخه ووتل خو ددې باوجود يې تيرو يا معاصرو هيوادونو خپلو خلکو ته ډېره ازادۍ او حقوق ورکول نه يوازې مسلمانان بلکې د اسلامي دولت په خاوره کې غير مسلمان هم له پوره ازادۍ څخه برخمن وو.
سيد امير علي پخپل اثر (د اسلام روح) کې وايي چې اسلامي دولتونو هيڅکله هم د نورو عقايدو کې لاسوهنه نه ده کړې. پداسې حال کې چې اورتوډکسانو به يهودان او نسطوريان په وحشيانه ډول اعدامول او وژل نو پداسې حال کې اسلام دوی تــه پنــاه ورکړه او د هغوی له ظلمونو څخه يې وساتل دغه راز اروپايي عيسويانو به جــادوګرې ښځې او فاسدالعقيده وګړي په اور سوځول يهودانو او سيکولرانو(بې دين) به له عــام وژنو سره له مينځه تلل.
اسلامي مشرانو به خپل غير مسلمان غړي په پراخې سينې سره زغمل هغوی ته بــه يې پخپل دولت او امپراطورۍ کې مساوي حقوق ورکول، د اسلامي دولت هره اداره به د مسلمانو اتباعو په څېر
د ټولو پرمخ پرانستې وه.
پخپله د اسلام ستر ښوونکي (اموزګار) له يوې يهودي يــا عيســوي ښــځې ســره د مسلمان سړي سره واده حلال او قانوني اعلان کړی وو، هغــه حقــوق چــې د اســلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپيڅلي دين غير مسلمان اتباعو، ښځو او غلامانو ته ښنلي وو په بشپړه توګـه بـې ساري او انقلابي وو.

د ازادۍ او حقوقو قراني مفهوم:

د حقوقو او ازادۍ ترمينځ نه بېلېدونکې او متقابله اړيکه موجوده ده، پدې مانا چې له يوې خوا له ازادۍ پرته حق مانا نلري او نه ترلاسه کيږي، له بلې خوا حقوق د انســان ازادۍ تر يوې کچې تضمينوي، دغه راز حقوق او دندې هم يو له بـل ســره متقــابلې اړيکې لري، هر حق چې انسان ته ورکول کيږي نو ورسره انسان د يوې دندې ترسره کولو ته مجبوروي او هره دنده چې د انسان له لوري ترسره کيږي نو د هغــه لپــاره د ځينو حقوقو څخه د برخمنتيا لپاره زمينه برابروي.

دنده پخپله د نورو حقوقو ته د درناوي په مانا ده، او دا درناوی پخپــل وار ســره هــر انسان ته د حقوقو ترلاسه کولو او عملي کولو لپاره په ازاده توګه زمينه برابروي.

د انسان ازادۍ پدې دلالت کوي چې ګواکې ټول انسانان يو ډول ازادۍ او حقوق لري، له دې وينا څخه دا پايله او منطق په لاس راځــي، چــې د هــر انســان ازادۍ د نــورو انسانانو په ازادۍ سره تړل کيږي، خو دا قيد له فرد څخه خپله ازادي نه اخلي بلکې، پر ځای يې د ټولو انسانانو د ازادۍ ساتنه او ملاتړ هم کوي.

که چيرې يو فرد ته اجازه ورکړل شي، چې تردې کچې له خپلــې ازادۍ ګټــه پورتــه کړي چې د نورو د ازاديو د کموالي او غصب سبب شي، نو پدې صورت کې بــه ســره بيره پردې چې د هيڅا ازادۍ پاتې نشي بلکې د ازادۍ مفهوم او مانا به هم ورسره لــه مينځه لاړه شي.

په همدې ترتيب ازادۍ پخپل ذات کې حق او حق يوه دنده ده، ځينې وخت دنده پــر حق وړانديوالی لري.

بيلګه: يو انسان خدای پېژني او د هغه اطاعت کوي، د غه دوه عملونه د اســلام ســره سم د هر انسان لومړنۍ دندې دي، البته ددې دندو لپاره وروسته حقــوقي تخصــيص ورکول کيږي.

د ښتن تعالی په وړاندې په سمه توګه د دندې اجرا کول هغوی ته لاهــم زيــاتې او ارزښتناکې ازادۍ ورپه برخه کوي. دا ډول ازادۍ انسان د ښتن تعالی په نافرمــانۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې هم پیداکوي خو دا نافرمانی به انسان د نړی د غلامانو په یــوه بــده او ویرونکــې څېره بدل کړي.
برعکس د خدای تعالی د اوامرو اطاعت انسان له ډېرو ناړوه اړیکو څخه ژغوري دغــه اطاعت انسان ته نور حقوق او ازادی هم ورکوي، معمولآ حقوق پر دنــدو وړانــدېوالی لري او وړاندې شمیرل کیږي.
اصلآ ازادی، حق او دنده د یو مثلث درې ضلعې دي، او پدې مثلث کې قاعده د ازادی په توګه ګڼل کیږي، ولې که چیرې د مثلث هره ضلع له مینځه لاړه شي نو مثلث هــم ورسره له مینځه ځي.
اسلام پورتنیو درې واړو اصلونو ته یو ډول حقوق ورکړي دي، او درې واړه یوځای د یو مسلمان اخلاقي، ټولنیز او سیاسي چلند انځوروي. دیني چلند د انســان د بیلابیلــو لورو او کړنو د ټولګې یوه برخه ده.
د څښتن تعالی پېژندنه او اطاعت د انسان له اخلاقي، سیاسي او ټولنیز چلند له ډلې څخه شمیرل کیږي.
په حقیقت کې د چلند دغه بیلګې چې په بیلابیلو نومونو یادېږي یو له بل سره تړلــي دي او یو له بل پرته د تشخیص وړ نه دي، اسلام د انساني چلند ټــول حــالات د یــو موجود په توګه یو له بل سره تړلي بولي.
اسلامي جهان بینی انساني چلند ته؛ د یووالي اوهمبستګی له پلــوه ګــوري، د ټولــو انساني فعالیتونو موخه په ټولو سحطو(پړاونو) کې د عدالت رامینځته کول او تامینول دي.
له کومه ځایه چې په قران کریم کې په ټوله ایزه توګــه د ازادی تضــمین شــوی لــه همدې پلوه د مومن او غیر مومن ترمینځ توپیر نشته په قرانکریم کې چې د کوم عمل ترسره کولو امر شوی خیر او کوم چې منع شوی د شر راوړنکی دی البته خیر او شر د ټولو لپاره یو ډول دي، خیر او شر د حلالو او حرامو بنسټ یا اساس ګڼل کیږي.
څوک چې د څښتن تعالی اوامر چې د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد له خوا ورتــه رسول شوي دي پرځای کړي، لکه: پیغمبر هغوی ته د خیر کار کولو امر او د شر له کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې منع کوي. له اوړو څخه يې درووند بار لېرې او د هغه چاچې لاس بنـد وي(بيـوزلي يې لاس نيولی وي) پرانيزي او له دې ډول حالت څخه يې ژغوري.

د خير او شر دغه اساسي اصل د شيانو او اعمالو طبيعت په سمه توګه د پلي کيدو وړ دی له همدې پلوه ده چې دا دين د فطرتي دين په نوم هم يادېږي، څرنګه يـې چــې مخکې يادونه وشوه هيڅ طبيعت په ځانګړې توګه پر انسان نه دی تحميل شوی خو، هغه پداسې ډول پيداشوی چې د هرڅه خوړونکی (حلال شيان، غوښــه او ترکــاري) دی پدې سره مونږ ددې ايت(لااکراه فی الدين) په مانا ښه پوهيدای شو.

څښتن تعالی هغه څه چې انسان ورڅخه په ازادنه او اسلامي توګه ګټه پورته کوي او ورڅخه خوند اخلي نه دي منع کړي، او هغه کارونه چې د انسان د خواشينی اوزيــان لامل ګرځي(بغاوت، بې عدالتی، نابرابری، ناوړه کارونه او داسې نور) منع کړي دي.

د عدالت په راليږلو کې څښتن تعالی د انسانانو په ټولو کارونو کې د سختی نه بلکې د اسانی غوښتونکی دی.

د قرانکريم ټول اياتونه چې عدالت ته پکې اشاره شوې انسانانو ته يې پرته لــه کــوم تبعيضه د پلې کيدو امر شوی او د پلې کيدو وړ دي، لکه خدای تعالی خپل پيغمبر ته داسې فرمايلي دي:

ژباړه: ما ته نه يې لېږلی خو ټولو عالمانو ته د يو لارښود او رحمت په توګه؛

په اسلام کې د بشر حقوقو ځانګې:

د اسلامي قوانينو او مقرراتو په اساس که څوک په يــوې مــور چــې حاملــه وي او د ماشوم پيداکيدو وخت يې نږدې وي فشار راولي او د فشار په پايله کې يې ماشوم مړ شي نو بايد په مقابل کې يې بايد خونبها(د وينې په مقابل کې پيسې ورکول) ورکړي، که ماشوم نارينه وي نو پيسې بايد د ماشوم کورنی ته ورکړل شي، که چېرې له مــور پلار څخه د يوه د جنين د خرابيدو سبب وګرځي نو له مقابله لوري څخه يې خونبها يا پيسې اخيستل کيږي.

که چېرې نطفه د مور په رحم کې وي او پلار يې مړ شي، او پلار بل ماشوم هم ولــري يانې د نطفې ورور يا خور موجود وي نو هغوی د پلار د ميراث مستحق ګرځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د حقوقو د دفاع لپاره اسلامي فتوې شتون لري او داسې ادعا کوي:
ای! خویندو او ورونړو منتظر اوسئ ځو ماشوم پیداشي او برخه یې د نارینه او ښـځینه په اساس وټاکل شي، یا له دې پلوه چې یو ده او که دوه یا ددې لپاره چې حقوقي بڼه په ښه ډول په پام کې ونیول شي او له حق څخه په سمه توګه دفاع وشي، نو هغـوی باید دا نامالومه نطفه د دوه هلکانو په توګه فرض کړي.
په همدې سره باید د دوه زامنو برخه په امانتدارۍ سره وساتي او پاتې برخـه پخپـل مینځ کې وویشي، دغه عمل د دوه راتلونکو ماشومانو راتلونکی تضمینوي.
ځکه کله چې پیداشي نو له هغه برخې څخه یې د پوښاک، خوراک او څښاک کې ګټه پورته کوي.
که چیرې د دوه ماشومانو پرځای یو پیداشي نو د بل برخه د ټولو ترمینځ په مسـاوي توګه ویشل کیږي، پدې صورت کې د بشر حقوق په فوق العاده وخت کې تـامینیږي، چې انسان تراوسه کوچنی، کمزوری، او له حقوقو څخه د دفاع چمتــوالی نلــري بیــا چېکله ماشوم پیداکیږي نو د وخت په تیریدو او د ژوند له حالاتو سره ســم حقــوق زیاتوالی مومي که څوک پدې وخت کې ماشوم ووژني که، یو ورځیني هــم وي، نــو د کامل انسان په څیر له ټولو حقوقو څخه برخمن دی او د بشــپړ (خونبهــا) مســتحق ګرځي.
تردې چې که د ماشوم قاتل د هیواد یو شتمن او یا هم پاچا وي او کورنۍ یې د هیواد کمزورې او بیوزله هم وي، پدې صورت کې که قتل په قصدي ډول ترسره شوی وي نو کورنۍ یې درې حقونه لري...
د قصاص غوښتو اقدامات وکړي او هماغه کمزوری او بیوزله پلار ددې حق لري چــې شتمن اومعتبر قاتل په قتل ورسوي، پلار دا حق هم لري چې د قاتل له وژلو څخه تیر او په مقابل کې یې پیسې واخلي.
په لومړۍ مرحله یو ماشوم د بلوغ تر وخته پورې کورنۍ که بیوزله او که شتمنه د هغه خوراک، پوښاک او نورو اړتیاو د پوره کولو مسولیت په غاړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دویمه مرحله کې باید نور مسلمانان او بیت المال د هغه تکافل یا روزنه پــه غــاړه واخلي، که څه هم نور ښوونځي د یو متوفي بچیانو ته دا حق ورکــوي ترڅــو د خپلــو اړتیاوو پوره کولو لپاره د پلار جایداد وپلوري.
خو اسلام ورته دا اجازه نه ورکوي، په اسلام کې د لازم ګڼل کیږي چــې د هغــه بــې روحه جسد ومینځي او په یوه پاکه تکه کې تاو او په بشپړ درناوي سره یې خاورو ته وسپاري.
د اسلامي قوانینو پر بنسټ انسانان ترمرګ وروسته هم حق لري چې د خپل ملکیت په اړه یې وصیت عملي شي، هیڅوک حق نلري چې د متوفي وصیت نامه کې بــدلون راولي، زیاتوالی او کموالی پکې راولي، ځکه ستر څښتن تعالی د وصیت تغیروونکــی انسان دا ډول تهدیدوي؛
هغه څوک چې د وفات شوي شخص وصیت ته بدلون ورکوي نو باید له محکمــې او د دعوې له ثبوت وروسته پخپلې سزا ورسول شي.
انسان پخپل ژوند کې په کورنی، چاپیریال او ټولنې ځانګړي حقونه لري، اسلامي فقې په پوره ځیرتیا سره دا حقوق خیړلي.
د مستحق شخص او یاهم څوک چې ددې حق مسئول وي داسې حکم کوي: پــه هــر وخت کې اسلام د عقل او استدلال په پام کې نیولوسره حق خپل مستحق ته سپارلی دی.
کله چې انسان نړۍ ته سترګې غړوي او لومړنۍ معنوي اړتیا یــې د مناســبو خــواړو، لباس او د ښکلي نوم ټاکل دي، دا نوم باید پداسې ډول وي چې هرکله چــې د ده پــه وړاندې مخاطب واقع شي نو دی باید ورسره د عزت او غــرور احســاس وکــړي نــه د حقارت او شرم.
له همدې ځایه ده چې د اسلام سپیڅلي دین کورنۍ ته د خپــل ماشــوم لپــاره د یــو ښکلي نوم ټاکلو امر کوي او ددې کار لپاره یې مور پلار مامور کړي دي.
د ماشوم بل حق که ځوی وي او یا لور د هغوی د پالنې او زده کړې وســایلو برابــرول دي. څو په سمه توګه زده کړه ترلاسه کړي، تر هغې کچې چې ماشوم وکولای شــي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې قرانکریم ولولي او په مانا يې هم ورسره پوه شي. لوستي(باسواده) مـور او پـلار مجبور دي چې خپلو ماشومانو دا حقوق ټول په سمه توګه ادا کړي.

که چېرې مسلمانو کورنیو د قرانکریم دا امر په سمه توګه پرځای کړای وی نـونن بـه هیڅ یو مسلمان نالوستی (بیسواده) نه وه پاتې شوی او ټول به د زده کړې خاونـدان شوي وو.

ځکه هر ماشوم پلار لري، او هر پلار مکلف دی چې په سمه توګه د خپلـو ماشـومان روزنه او پالنه وکړي، د یتیمانو د زده کړې مسولیت د نورو په غاړه اچـول شـویدی، پدې سره د مسلمانانو د غفلت ګناه نباید په غیرعادلانه او ناځوانه توګـه د اسـلام او فقې په غاړه واچول شي.

څرګند حق چې بچیان يې په پلار لري هغه د بچیانو د واده مسئله ده چې بلوغیت ته د رسیدو سره سم يې باید ورته چمتوالی ونیسي، چې دا خدایي امر په هیڅ ډول لـه نورو انسانانو پټ ندی

البته ددې حق پرځای کول د انسانانو د ژوند له اقتصاد او نورو حالتونو سره مستقیماً تړلی دی.

په همدې ډول ماشوم په کورنۍ داحق هم لري، چې له ده څخه په سمه توګه سـاتنه وکړي او د روزنې برخې ته يې خورا زیاته پاملرنه وکړي، خو د اسلام سـپیڅلي دیـن پدې برخه کې د میندو د فطري او طبیعي مینې په پام کې نیولو سره دومره ټینګار نه دی کړی.

البته دا پر بچیانو ده چې پر مور د خپل حق په مقابل کـې پخپـل وار سـره د هغـې درناوی وکړي له کومه ځایه چې ددې درناوي نشتون د بچیانو له لوري شـتون لـري اسلام د موضوع پدې بنې ډیر ټینګار کړیدی.

پر هیواد او ټولنه د انسان حق دا دی چې په لومړي ګام کې د هغـه د مـال، ژونـد او عزت ساتنه وکړي، اسلام پدې ډول مواردو کې د پکاروړنې ځینې قواعد او لاروښونې په لاندې ډول وړاندې کړي...

اسلام د ځینو مواردو پرته لکه له جسمې او انساني کرامت څخه باندې ربړونـه هـیڅ وخت خپل قانوني حد کې نه دی ګڼلی، پدې مانا که یو څوک بل کس ووژنـي تـوپیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکوي، چې مقتول څومره کوچنی او کمزوری دی د مقتول اولیاء دا حق لري چې په لومړي ګام کې له حکومت څخه د قصاص غوښتنه وکړي او د ثبوت په صورت قاتل د مقتول په غچ کې په قتل ورسوي.

اسلام د خپلو دښمنانو د دا ادعا برعکس قصاص د یوې ټولنې د بقا لپاره مهمې او ضروري وسیلې په توګه ګڼلی دی، او په هغه کې هیڅ ډول شخصي انګیزې شتون نه دي نغښتې.

پدې مانا که قاتل د قتل په جرم وژل کیږي نو په راتلونکي کې به هیڅوک ددې جرئت او کوښښ ونکړي چې په قصدي ډول بل شخص ووژني.

که چیرې یو څوک د بل چا مال پټوي(غلا کوي) نو د غلا په اندازه متناسبآ د د غله څلور ګوتې یا لاس پرې کیږي.

که چیرې په لویه لار یوه کوچنۍ غلا هم وشي نو د غله دا عمل(کړنه) بغاوت ګڼل کیږي، او شدیده جزا باید ورته ورکړل شي.

که څوک په غیر اسلامي توګه د جماع په عمل لاس پورې کړي نو اسلامي قوانینو ورته له درو څخه پیل بیا تر سنګسارولو پورې حد ټاکلی دی، پدې موده کې قوانین پداسې شدید ډول پلي کیږي چې د ناموس حیثیت یې په سمه توګه وساتل شي او څوک بیا ددې جرئت ونکړي چې د یو مسلمان په ناموس تیری وکړي.

او یا زنا کارې ښځې مجبوره نشي چې حرامي بچیان وزیږوي، باید له زیږیدو وروسته یې ووژني او د قتل په عمل لاس پورې او د ګناه مرتکبې شي او یا حرامیان بچیان په یوه سپیڅلې ټولنه کې د خپلې ددې بې عزتۍ او بې حیثتۍ په بدل کې په لویو ورانکارو اوجنایت کارانو بدل کړي.

دغه راز ددې امکانات شته چې له هلکانو سره چې وغواړي که ونه غواړي لواطت وشي، نو وروسته په دوی کې د سترې یا اوغم احساس وده کوي، او بالاخره همدا هلکان په ټولنه کې په سترو جنایت کارانو، ظالمانو او انسان وژونکو افرادو باندې بدلیږي.

ددې ټولنیزو خطرناکو عواقبو د مخنیوي لپاره د اسلام سپیڅلي دین د زناکارو ښځو او هغه نارینه چې لواطت کوي سخته او شدیده سزا ټاکلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو غربي ټولنې چې په هغو لواطت او زنا د ورځيني ژوند يو عادي عمل ګڼل کيـږي، ددې ډول سزاګانو مخالف او د بشر حقوقو خلاف يې بولي او په بد نوم يې يادوي. خو له دې ډول عملونو څخه د ايډز ناروغۍ پيدايښت د اسلام سترې فلسفې د اسـلامې عقايدو دښمنانو لپاره هم ثابته کړې ده. اسلام د انسان ژوند، ملکيت او حيثيـت تـه خورا درناوی لري او ساتنه يې چې په هره بيه وي کوي، تيری که د يو زمـري، ليـوه، پړانګ او ياهم انسان له خوا هم وي يو ناوړه عمل دی او په کلکه بايد مخنيوی وشي.
هر تيری کوونکی چې له هره خوا وي بايد له خپل جرم سره متناسبه سزا ووينې، څو تيری او تيری کوونکی دواړه له مينځه يوړل شي. د نورو دينونـو پيـروان او فکـري ښوونځي چې تراوسه د اسلامې اقداماتو چې سرچينه يې الهي اوامر دي، بې خبره او عاجز پاتې دي د هغو ترسره کولو په وړاندې مخالفت څرګندوي او په وړانـدې يـې د خپلو نيوکو غږ پورته کوي.
اسلام وايي: که د انساني حقوقو لس تيري کوونکو ته جزا ورکړل شي، نو په زرګوونو خلک به د غلا، جنايت او په ځان، مال او ناموس له تيري څخه په امن کې شي. په دې صورت کې به خلک له ويرې پرته خپل کارونه په سمه توګه ترسره کړي او هغه څوک چې د نورو په حقوقو د تيري او غلا اراده لري کيدای شي دا کسان د خپل عمل د سزا د ويرې له کبله له خپلې ارادې تير او دا کار ترسره نه کړي او ټولو هغو کارونو تـه بـه مخه کړي چې د ټولنې لپاره ګټور او د افرادو په خوښه وي.
ايا دا واقعيت نه دی چې د جنايت کارانو او تيري کوونکو افـرادو شـميره د ټـولنې د نيکو او سمو افرادو په پرتله ټيټه ده؟
ايا دا واقعيت نه دی چې د اسلامي قوانينو په عملي کولـو سـره د تيـري کوونکـو او جنايت کارانو د تيري او جنايت مخنيوی سبب ګرځي؟
ايا د اسلامي جنايي قوانينو په پلي کولو سره به د يوې ټـولنې وګـړي داسـې فکـر ونکړي چې اسلام د مظلومانو او نيکو خلکو ملاتړی دی نه د ظالمانو او تيری کوونکو؟
ايا دابه ضروري وي هغه اشخاص چې د ټولنې په وړاندې مخالفت څرګندوي او ورسره جنګيږي او د نورو د ازادۍ خنډ ګرځي، د هغوی د پرمختګ مخنيوی کـوي ورتـه د انسان نوم ورکړو او دوی ته دې د بشر حقوق ورکړل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ايا دا لازمه ده چې جنايت كاران، قاتلان، غله، تيرى كوونكي په لنډه توګه د انسانيت دښمنان له ټولنې څخه هيله ولري چې حقوق ورته وركړل شي.

ايا د جنايت كارانو او تيري كوونكو په وړاندې سل سلنه د اسلامي قوانينو پلي كولو مخالفانو د خلكو ژوند، ملكيت او ناموس په ته په درناوي قايل دي؟

ايا هغوى د جنايت د مخنيوي په موخه د اسلامي احكامو په پرتله له ځان سره غوره لارې چارې لرئ؟

څنګه چې د هغوى د حل قانوني لارې د ديارلسو پيړيو لپاره د ازمايښت لپاره وړاندې شوي خو تراوسه لانه دې برياليي شوي چې غلا او جنايت له مينځه يوسي، خو هغوى برعكس په هر وخت كې د جنايت په كمي او كيفي كې مرسته كړې ده.

په پوره باور سره هغه څوک چې غواړي د امن او سولې په فضا كې ژوند وكړي، او د نورو د تيري لاندې رانشي او د همدې غوښتنو لپاره اسلامي قوانين يوازينۍ وسيله بولي او له اسلام څخه به د داسې قوانينو په وړاندې كولو كې راضي او خوښ اوسي.

بله موضوع چې دلته د بحث وړ ګڼل كيږي د عقيدې ازادۍ ده پدې مورد كې هم اسلامي اصول په عقل او منطقي استدلال ټينګ دي پدې مانا چې انسانان له ازادۍ څخه ناوړه ګټه پورته نه كړي نو اسلام هغوى ازاد ګڼلي دي، د عقيدې په څرګندولو كې د ازادۍ څلور احتماله موجود دي.

۱ ــ انسان ازاد دى چې يو عقيد مطالعه ، درک او انتخاب كړي؛

۲ ــ انسان د هر ډول عقيدې په لرلو كې ازاد دى؛

۳ ــ انسان ازاد دى چې خپله عقيده وساتي او دوام ورته وركړي؛

۴ ــ انسان ازاد ده چې خپله څرګنده او نورو ته وښايي؛

د لومړۍ مادې(انسان ازاد دى چې يوه عقيده مطالعه، درک او انتخاب كړي) په اړه بايد ووايو چې ددې قاعدې منځپانګه له استدلال څخه مستقله ده او په اسلامي سرچينو كې د هغه مخالف په نوم څه موجود نه دي، قرانكريم پدې برخه كې ځينې لارښووني كړي او ستر څښتن تعالى وايي:

زما هغه عبادت كوونكي ته بشارت وركړئ، چې ټولو بيانيو ته غوږ ږدي او له هغوى څخه يې غوره ټاكي او د عملي كولو لپاره يې هڅې او كوښښونه پيلوي، پدې سره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ مرحلې د عقیدې ترلاسه کولو سره انسان له ځان غولونې څخه لاس اخلـــي او غواړي ځان پورې تړلې اړوندې چارې وپېژني.
دا هیله لري او غواړي چې پخپل ژوند کې نیکمرغي او سعادت ترلاسه کړي د خپلـــو ګتو د ساتلو په اړه فکر او د هغوی د لا زیاتوالي لپاره کوښښ کوي.
اسلام سپیڅلی دین څوک نه مجبوروي چې په ګوډ او ړوند ډول کـــوم عمـــل ترســـره کړي، له خپلو ټولو ژمنو تیر او یوازې د اسلامي سرچینو او اسنادو پیروي وکړي. بلکې اسلام ورته په ښکاره توګه ددې اجازه ورکوي چې هرې بیانیې ته غوږ ونیسي او هـــر موضوع یې چې د خوښې وړ وي ورته رسیده ګي وکړي (ځان ورته ورسوي) هغه باید د اسلامي موضوعاتو له اوریدو وروسته خپل عقل او استدلال پکار واچوي وروسته هر هغه څه یې چې عقل او ذکاوت غوره کړل وټاکي او پکاروړنه یې پیل کړي.
وروسته انسان له دې پړاو څخه تیریږي او پخپله د عقیدې ازادۍ مني.
اسلام د حق او باطل، سم او ناسمو کړنو د مکافاتو او مجازاتو پـــه اړه خپـــل نظریـــات وړاندې کړي دي، که چیرې پخپله عقیده د کومې اشتباه مرتکب شوی وي نو خپلـــه عقیده دې بیاځلي نوې او اسلام دې قبول کړي.
قرانکریم د کلکو اسلامي عقایدو د بیخبینا په توګه وايي:
۱ـ دا قرانکریم ستاسو لپاره د یوې یادونې په توګه رالېږل شوی ترڅو د هـــر چـــاچې خوښه وي له لارې یې څښتن تعالی ته نږدې شي.(19: 73)
۲ ـ قرانکریم د ستر څښتن تعالی له لویو نښو او ایاتونو څخه شمیرل کیـــږي او ددې لپاره نازل شوی چې خلک وویروي، هر یو له تاسو چې غواړي نیکمرغه ژونـــد ولـــري باید د قرانکریم احکام عملي او هرڅوک چې غواړي برعکس بدمرغه ژوند ولـــري نـــو ددې احکامو نافرماني دې وکړي.
۳ ـ قرانکریم د هغو وګړو لپاره لارښود او زده کړه ده، چې غواړي دا مستقیمه لار په مخکې ونیسي. (81 ! 27 _28)
وګورئ چې ستر څښتن تعالی عالمان او ادمیان چې د قرانکریم اوامر یې په پام کـــې نیولي وي، د ژغورنې او لارښوونې لپاره یې د یوې وســـیلې پـــه توګـــه شـــمېري خـــو هیڅوک نه مجبوروي چې هرومروپدې ایمان راوړي او اوامر یـــې پرځـــای کـــړي. پـــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرځای کولو سره يې د خلکو اراده برسيره کوي او د يو خپلواک فاعل پــه څيــر يــې ازادوي چې هر څه يې زړه غواړي وکړي.
خو ددې يادونه ورته کيږي چې د خدايي عدالت پر بنسټ به د خپلو اعمــالو ځــواب وايئ.
نبوي احاديث هم د اسلام د ستر پيغمبر د اقوالو په پيروي کــې د انســانانو ژغورنــه تغښتې بولي، په هغوی کې هم د انسانانو په وړاندې له زور او جديت څخه کار نــه دی اخيستل شوی او انسانان يې ازاد پر ېښي دي.
دويم احتمال: انسان ازاد دی چې هر ډول عقيده ولري، پدې مانا هر کلــه کــه کــوم انسان د ځان لپاره عقيده ټاکي نو هيڅوک حق نلري چې د هغه عقيده تقبيح او پکې مداخله وکړي، او هغه عقيده چې د انسان په خوښه نه وي پرې په زوره تحميل شي.
د غير عادلانه افکارو تحميل بې ګټې پايلې له ځانه سره لري، پدې برخه کې هم ليدل کيږي چې اسلام د عقل او طبيعت د اصولو په چوکاټ کې پريکړه کوي او ټولنې ته يې وړاندې کوي.
د اسلام ستر پيغمبر تل د اسلام له دښمنانو سره ازاد بحــث کــړی دی او د قــوي او منطقي دلايلو په پايله کې يې هغوی ته قناعت ورکړې او هغوی هــم ورســره ايمــان راوړی او مسلمانان شويدي.
بله موضوع چې ددې بحث ترڅنګ لازمه ګڼل کيږي داده چې که څوک په ازادانــه او خپله خوښه دين وټاکي او ځان د هغوی د اصولو او مقرراتو په محدوده کې راولي نــو نبايد مجبور او مقيد وګڼل شي،
ځينې وخت يو هوښيار شخص پخپله اراده سطحي(سر سريزه) ازادي يــوې خواتــه کوي او ځان او ټولنې لپاره ګټورو قيدونو او محدوديتونو ته مخه کوي، دا داسې کيږي لکه چې يو شخص په يوه پراخ او ارته دښته کې له اوسيدو لاس واخلي او ځان د يــو بند ښار د څلور ديوالونو په مينځ کې ارامه احساس کړي، البته دغه امر هغه وخــت د منلو وړ دی چې هغه د ښاري ژوند زندان ته په يوه پراخه او هوســا دښــته غــوروالی ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا ډول کله چې څوک واده وکړي او نوی ژوند پیل کړي نــو زیــات ورســره زیــات قیدونو ته هم غاړه ږدي او مني یې خو له هغه ځایه چې دا قیدونه یې پخپله خوښــه منلي وي، نو هیڅوک دا حق نلري چې یاد شخص منع کړي او کوښښ وکړي چې هغه بېرته خپلې پخوانۍ ازادۍ ته راوګرځوي. پدې طریقه امکان لري چې پخپلــه اراده او خوښه بې دیني پریږدي او د ځان لپاره یو دین غوره کړي او خپله ازادي د دیــن لــه مقرراتو سره سمه مقیده کړي خو پدې سره چې ده پدې دین کې خپله ګټه لیدلې او دا عمل یې پخپلې ازادۍ ارادې سره ترسره کړی او هیچا ددې کار لپاره مجبــورولای نشو. که چیرې هغه څوک مجبور کړي چې بیرته بې دینه شي نو پــدې ســره د هغــه ازادۍ ته زیان رسوي او د عقیدې غوره کولو مخنیوی یې کوي.

دریم احتمال: انسان ازاد دی چې خپله عقیده وساتي او دوام ورته ورکړي دا هغه څه دي چې په جبر او زور سره دمنلو وړ نه دي، په اسلام کې حکومت دا حق نلري چې د خلکو د عقیدو څارنه وکړي، یا د هغه چاسره چې بیلابیلې عقیدې لرې په جګړه ایــز ډول خبرې اترې وکړي، هر څو چې مونږ پوه شو چې د انسان ځیني عقاید ناســم دي خو د مادي ګټو او دنیوي مقام لپاره هغه نه پریږدي او د انحرافي عقایدو ســره ســم عمل کوي نو هغه د خدای په وړاندې مسئول دی.

تر کومه وخته چې یاد شخص خپل انحرافي عقاید پټ ساتي او په غونډو او محفلونــو کې یې نه ښکاره کوي ترهغه پورې چې یوازې د خدای په وړاندې مسول دی نو هغــه یو پټ مرتد(کافر) دی ولې که هغه مختلفو یا ګڼ شمیر وګړو تــه ووایــي او ښــایي د څلورم احتمال سره عقیده مینځته راوړل کیږي.

څلورم احتمال: انسان ازاد دی چې خپله عقیده را څرګنده کړي) د ډیرو توضــیحاتو اړمند یو د اسلامي احکامو سره سم د یوې عقیدې څرګندول هم جایز او هم نه دي.

له جایز څخه موخه داده چې په اسلامي سرچینو کې داسې شواهد نشته چې په هغه سره انسان مجبور کړای شي چې د اسلام خلاف عقیدې په څرګندولو کې خپله خوله وتړي، د خپلې وینا د دوام مخنیوی وکړي او ورسره ځان خواشینی کړي، کلــه چــې ویل کیږي د بیلابیلو عقاید څرګندول جایز دي نو پدې مانا نه ده چې اسلامي علما د بیلابیلو عقایدو په غوره کولو کې چپ او بې توپیره پاتې شي، ددې پرځای هغوی تــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لازمه ده چې د هغو نظريو او فکرونو د خپرولو په وړاندې پاڅون وکړي چې بدعت ګڼل کيږي، ځکه دغه امر د ديني لارښوونکو مکلفيت او دنده ده، علما او رهبران بايد د بدعت اميزو افکارو د له مينځه وړلواو ردولو لپاره تر هرڅه لومړی خپل منطقي او قوي دلايل پيدا او وړاندې کړي. څو د بدعت اميزه نظرياتو لرونکي افراد په قانع کوونکو دلايلوسره مجبور کړي چې خپل افکار او نظريات بيرته له ځان سره واخلي او ترشا يې کيږدي.

که چيرې دا ډول افراد منطقي دلايل هم ونه مني نو اسلامي علما مجبور دي چې د انحرافي عقايدو د خپريدو د مخنيوي لپاره له خپلو وروستنيو وړتياوو ګټه واخلي او پخپلو تکتيکونو او لارو کې بدلون راولي او له بلې لارې ګټه واخلي.

له کومه ځايه چې اسلام هم داسې امر نه دی کړی چې په ازاده توګه خپل انحرافي افکار خپاره کړي او پدې صورت کې له خپلې شته ازادۍ ناوړه ګټه پورته کوي او د خپلو انحرافي ناوړه عقايدو تخم د ځوانانو، نوي ځوانانو او ماشومانو په پاکو زړونو کې وکري(کښت) او په پايله کې يې اسلامي ټولنه د کفرګرايي او عقلاني ابتذال په لور بوځي، لکه څرنګه چې دغه عمل په افغانستان کې د کمونستانو په ازاد پرېښودو سره په ثبوت ورسېده.

ددې باوجود اسلام داسې امر نه دی کړی چې هر وخت چې مستبدين، ظالمان او اسلامي رهبرانو ته له غايب نظر وګوري او يا هم اسلامي رهبران د بې دينه عناصرو په وړاندې د مبارزې په لاره کې خپله زړروتيا او قرباني له ځانه ونه ښايي او ځان بې تفاوته وګڼي، هغوی د څښتن تعالی له لوري راليږل شوي استازي په ګمراهۍ کې ساتلي او خپل انحرافي عقايد پرې په زوره تحميلوي هغوی کله کله اسلامي علما په ښکاره توګه د مبارزې لپاره غواړي او نامالومه هيله مندی يې القاح کړې چې ګواکې ددې قدرت مدافع دښمن چپ کړي.

هغوی د اسلامي علماو په شهادت رسولو، بندي کولو، ربړولو باندې هم بريالي شوي دي، د اسلام دښمنانو هر وخت ددې شيطانت اميزې لارې څخه ګټه اخيستې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیلګې په توګه کله چې امام حسین د اسلامي رهبرانو د اعمالو یا د اموي اسلامي خلافت په وړاندې پاڅون وکړ او ترهغه یې مقاومت وکړ چې د ځان، بچیانو او پلویانو د کورنیو مونثو غړو لاندې کیدو باندې تمام شو.

که مونږ نن وګورو چې خلک د بتانو، غواګانو او اور عبادت کوي ډېرې سترې لارې یې په پام کې نیولي او یا هم په نشه یې توکو اخته دي، د ظالمانو او مستبدینو تر ولکې لاندې دي او د نژادي او تبعیضونو مفکورې یې د خپلو اعمالو د لارښوونې په توګه منلي، دا ټول ددې لپاره دي چې په پیل کې یوه ناپوه فرد دا ډول باطل فکرونه ښکاره او په بیلابیلو ډولونو ترویج کړي.

هغوی یه سفسطه یي(ناسمو) نظریو سره د ساده مسلمانانو ماغزه مینځلي او دیته یې مجبور کړي چې د هغوی فاسدې عقیدې د حقیقي او واقعي عقیدو په توګه ومني، ځکه په هغه ځای کې کوم دیني عالم یا مبلغ وجود نلري، او که وي هم نو د خپل مسولیت د ادا کولو جرئت نه کوي او نه غواړي ترځو ځان په خطر کې واچوی.

د هغوی فکرونه په تدریجي ډول بدلیږي او د ناپوهه وګړو په ذهنونو کې د وحو په توګه ځای نیسي. پورتني واقیعت ته په پام سره دا ثابتیږي چې د پیغمبرانو بعثت او د اسماني کتابونو نزول د خدایتعالی لوی رحمت او نعمت دی.

پدې کتابونو کې د نیکو افرادو ترڅنګ ظالمانو او انسان وژونکو ته هم د نیکې لارې لارښوونه شوېده او ورسره د بدعت امیزه فکرونو د خپرولو مخنیوی هم شوی دی.

اسلامي او انساني مشورې حکم کوي چې د شیطاني فکرونو، جنایت کارانو او د انسان دښمنانو د له مینځه وړلو لپاره دې په کلکه او نه سترې کیدونکې مبارزه لاس پورې شي.

دغه راز مرتدین چپ نه دي ناست، د اسلام ضد فکرونه او پخپلې کاذبې ادعا سره د ډیموکراتیکې ازادۍ پلوي کوي او ددې پلوۍ په پلمه د ټولو فکرونو اونظرونو ته درناوی کوي څو چې د اسلام او مسلمانانو ریښتني عقاید سوري او له مینځه یې یوسي.

خو مسلمانانو ته لکه څنګه چې وایي په عین حق قایل نه دي او په ناځوانه توګه د هغوی فکرونه او عقیدو باندې ریشخند وهي، دا ډول ملحدین باید په دار وځړول شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅو له نورو مسلمانانو لار ورکه نه کړي او عقيدې يې ور خرابې نکــړې او اســلام او مسلمانانو ته د يوې نانځکې په سترګه ونه ګوري.

که چيرې د پيغمبرانو په راس کې ريښتنيو مسلمانانو بند، کړاو، وهل ټکول او په دار ځړول نه واى زغملى نو د فرعونيانو لمسيانو او جابر مشرانو به تر نن پورې پر بشريت خپلې مشرى

(حکمروايى) ته دوام ورکړى واى. د ازادى او عدالت پراخه لمن به يې له ځمکې څخه ټوله کړې وه، که چيرې د افغانستان مسلمانانو لــه کمونســتانو ســره چــې د ديــن، معنوياتو، اخلاقو او انسانيت دښمنانو لاس او ګريوان شــوي نــه واى، وهــل ټکــول او رنځونه يې نه واى زغملي نو نن به د نړى پراخه برخــه د شــوروي اســتبدادي او بــې خدايه نظام حاکم وو.

ددې لپاره چې زمونږ دا بحث لا په زړه پورې شي هغه په اسلامي هيوادونو کې د غير مسلمان اتباعو د حقوقو راګرځول او ساتنه ده.

تر هغه وخته چې غيرمسلمان د مسلمان په وړاندې په جګړه لاس پورې نه کړي، نــو حق لري چې د نورو مسلمانانو په څير ژوند وکړي او له ټولو سياسي، اجتماعي حقوقو څخه په مساوي توګه ګټه پورته کړي.

هغوى ازاد دي چې خپل مذهبي مراسم پخپله خوښه ترسره کړي ولو که د اســلامي احکامو سره مختلف هم وي، لکه د جمعې پر ته په نورو ورځو کې رخصتي، په کليســا او حجرو کې د مذهبي مراسمو ترسره کول او ځينې نور مذهبي مراسم لکــه: دينــي شعار، شرابخوري، قماربازي او خنزير د غوښې خوړل هم د دوى لــه لــوري ترســره کيږي.

دغه راز دوى ترهغه پورې ددې مراسمو د ترســره کولــو اجــازه لــري ترڅــو چــې د مسلمانانو اعمال، ازادى او عقيدې کمزورې نکړي، د فقهې له نظره هر عمــل چــې د مسلمانانو د ازادى او عقايدو د فاسديدو لامل ګرځي اجازه نشته څو په ښکاره توګــه ترسره شي.

په غرب کې د بشر حقوقو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بده مرغه د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد ص او راشـدینو خلفـاوو لـه وفـات وروسته د خلافت په مقام کې د خپلسرو افرادو په زیاتوالي سره د افرادو حقوق ورځ تر بلې تر پښو لاندې شول.

اسلامي احکامو مکلفیتونو تر خپلې کچې هم لا زیاته پراختیا وموندده، څنګـه چـې اسلام ورځ تربلې خپل ماهیت د لاسه ورکاوو یو لامل یې هم د لرغونو پاچاهانو لارو او طریقو ته میلان او ګرایش پیداکول وو، او د ددې تمایل له کبلـه معنـوي او اخلاقـي ملوحظات په تدریجي ډول د مادي ملحوظاتو او نفساني غوښتنو تر اغیز لاندې راغلي وو.

د اموي او عباسي خلافتونو د مدعیاتو په اعمالو کې د دې منفي تمایل لـه پیداکیـدو سره سره بیاهم اسلامي تیوری د اسلامي تمدن او علمي لارو څخه خپله د نفوذ لار د غرب په لور وغځوله، او په پایله کې یې غربیان هم د ناپوهی له درانه خـوب څخـه را ویښ کړل، او د مسلمانانو څخه د ترلاسه کړیو نظریو او فکرونو له لارې پخپلو مذهبي او رسانس اصلاحاتو لاس پورې کړ، د فکرونو او علومو په زیږیدو او د رسانس له پښو غورځیدو سره د انساني حقوقو د مکلفیتونو ترڅنګ د هغوی ارزښت او اهمیت لا هم پورته شو.

د فرانسې د لوی (کبیر) انقلاب، دیکتاتوری او استبدادي نظامونو له مینځه لاړل، پـه همدې سره د چاپ ماشین رامینځته او د رسانس د پوهانو اثارو چاپ او بیا پېژنـدنې ته وړاندې شول ترڅو یوځل بیا چاپ شي او د ټولنې د ډیری افرادو ګټو ته پـه کتـو سره یو ټولنیز نظام رامینځته شو.

له یوې خوا په غرب کې په نړیواله کچه د کورنیو جګړو رامینځته کیدل او له بلې خوا د ساینس او ټکنالوژی پرمختګ، د معنـوي انګیـزو نـزول ددې سـبب شـول چـې بشرحقوقو ته پاملرنه زیاته او ارزښت یې ډیر شو.

بشر حقوق زمونږ د ورځیني ژوند یوه مهمه او حیاتي موضوع خو حساسـه او جګـړه زیږوونکې هم ده، په غرب په ځانګړې توګه په امریکا متحده ایالاتو کې د بشرحقوقو تش په نامه شعار دی او د عمل په ډګر کې یې هیڅ شی نه تر سترګو کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر کال د ملل متحد او غړو هیوادونه له لوري د بشر حقوقو د نړیوالې ورځ نمانځنه هم په همدې (شعاري) ډول کیږي، ځکه نه امریکا او نه نور غړي هیوادونه غواړي څو په سمه او عادلانه توګه ددې ورځ نمانځنه وکړي، که چېرې داسې نه وای نو نن به د هیوادونو په داخل او نړیواله کچه هر ډول تبعیض شتون نه درلود، نن ورځ د بشرحقوقو اړوند فکرونه په عملي ډول هیڅ شتون نه لري، البته د بشر حقوق هغه وخت د عمل جامه اغوستلای شي کله چې نه یوازې د بشر حقوقو اعلامیه بلکې د هغه د هر اړخیز تامین لپاره نه یوازې د ملل متحد په منشور بلکې د ټولو غړو هیوادونو په اساسي قوانینو کې داخل او قانوني صبغه ورته ورکړل شي.
په ملل متحد او غړو هیوادونو کې باید د بشرحقوقو د فکرونو د عملي کولو لپاره نه یوازې جلا قوانین بلکې ددې قوانینو د عملي کولو لپاره باید بیلې ادارې رامینځته شي.
دغه له یوې خوا د ملل متحد په چوکاټ په ځانګړې توګه د هاګ محکمې ترڅنګ د قوانینو جوړولو او پلي کولو لپاره ځانګړې ادارې او له بلې خوا د متخلفانو او سرغړونکو لپاره د لازمو سزاګانو قوانین جوړول او پلي کول هم رامینځه او په چټکو فعالیتونو لاس پورې شي. ترڅو له دې لارې د تبعیض هغه ناوړه شرایط له مینځه لاړ شي چې نن په نړیواله کچه حکفرما یا حاکم دي او تر ټولو یې وروسته پاتې په ځانګړې توګه اسلامي هیوادونه قرباني دي.
دا امر تر هغه امکان نلري چې د ملل متحد منشور له متن څخه چې پینځوو ځواکمنو غړو ته چې د ملل متحد په امنیت شورا کې د ویټو حق ورکړی له مینځه یوړل نشي، که چیرې د ملل متحد د منشور له تندي څخه دا ټاپه لیرې نشي نو په هر سیمه کې به د ملل متحد ټول اقدامات د پینځه وو غړو هیوادونو په ګټه او د نورو په زیان وي.
بیلګه: که چېرې د ویټو حق لرونکی کوم هیواد د بشرحقوقو د قوانینو خلاف کوم عمل ترسره کړي او دا موضوع د امنیت په شورا کې مطرح شي، نو دا هیواد به له خپل حق(ویټو) څخه په ګټې اخیستنې سره یاده موضوع او پرې بحث کول د نورو په وړاندې بې ارزښته وبولي او له مینځه به یې یوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې کبله د ملل متحد ټول اقدامات د هغو هيوادونو په ګټه دي چې د ويټو حق لري او يا د دوی دوستان وي او د هغو هيوادونو پر خلاف وي چــې د ويټــو حــق لرونکــو هيوادونو تر لاس لاندې او يا يې هم نوکران وي.

دا ټکی بايد په پام کې ونيسو چې د بشرحقوقو ملاتړ په اصل کې معنــوي او اخلاقــي ماهيت لري، انسان څرنګه کولای شي چې له هغو غربي هيوادونو څخــه چــې مــاده پرستي، او ماديات ګرايي يې د ټولو وګړو په ذهنونوپه ځانګړې توګه په سرمايه دارې طبقې باندې مسلط وي د يوې اخلاقي او معنوي موضوع د ملاتړ هيله وکړي او طبعآ د سرمايه دارې طبقې ګټې ددې امر مخنيوی کوي

همدا د ماديات ګرايي خوځښتونو چټکتيا ده، چې ترمينځ يې ټولنيز اخلاق او اړيکې ورځ تر بلې د ترينګلتيا او کمزورتيا په لور درومي، ټولنيز ژوند يې په جهنمــي هغــه بدل شوی دی، يوازينۍ وسيله چې ددغې بدمرغۍ درمل جوړيــدای شــي هغــه لــه کموالي او بحران څخه د معنويات ژغورل دي هغه د معنوي کلتــور بيــا را ژونــدي او پياوړي کول دي.

طبعآ نظرونو د دين اصولو ته ساه وربښلی شي ځکه همدا معنويات دي چــې ډيــری دنيوي نظامونه پرې ټينګ دي.

معاصر انسانان د هغوی د حقوقو له مينځه تلل له تهديد څخه ژغوري او لــه تعصــب پرته د دين اصول ته مخ راړول او دين د يو بشپړ اسماني دين په توګه د مسايلو پــه حلولو کې خورا مرسته کوي.

د بشر حقوقو اســلامي نسخه:

ټول دينونه که هغه اسماني او که غير اسماني د نړۍ د خلکــو لپــاره د بشــرحقوقو د ساتنې په برخه کې يوه غوره او ارزښتناکه ډالۍ ده.

د اسلام سپڅلي دين اهميت پدې کې نغښتی چې نه يوازې وروستنی اسماني ديــن دی خو د نورو دينونو برعکس اساسي قانون يانې قرانکريم ډېر ژر پداسې ليکلي ډول رامينځته شو چې په ټول ژوند کې پکې بدلون راوستل ناشوني دي، د تغير ورکوونکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انحصارگرانو او د لاس وهونکو له ماهرانو په خپل امن ساتل شوی او د بدلون توان یې د نړۍ په یو فرد کې هم نشته.

اسلام له شپږمې میلادي پیړۍ راهیسې د بشرحقوقو د ملاتړ او د انسـاني موقـف د لوړوالي په موخه بشپړ اخلاقي قوانین رامینځته کړیدي، پـه بشـرحقوقو بانـدې پـه بشپړې پوهیدا سره انسان کولای شي چې اسلامي نظریاتو ته د قران او سنت له لارې نوښت وروبښي.

د قرانکریم د ارزښت اړوند خدای ج فرمایلی دي

دا هغه کتاب دی چې ایاتونه یې په قاطع او پرکنده ډول راغلي دي(11 ! 1).

درواغو ته په هغه کې (قرانکریم) ځای ندی ورکړل شوی.(41 : 42).

صحت یې په ټوله ایز ډول جوړ او ټینګ دی (69 : 51).

ددې کتاب (قرانکریم) هره هینداره د هغه څه لارښوونه کوي چې د ټولو مسـلمانانو لاسرسی ورته ممکن دی. (17 : 1) .

دا هغه کتاب دی چې ما پر تا نازل کړی ای محمده څو چې په وسیله یې ته انسانان د پروردګار په اجازه د روښانتیا او خدای تعالی لوري ته راوبلې (14 : 1).

پدې ترتیب قرانکریم او سنت (حدیث) او د حضرت محمد ص سیرت د بشر حقوقـو په اړه ډېر مالومات وړاندې کړېدي، دغه اسلامي سرچینې د بشرحقوقو او نورو اړوندو موضوعاتو په اړه په پوره تفصیل سره مالومات وړاندې کړي دي او لاندې موضـوعات په بر کې نیسي.

الف ـ عمومي اساسي حقوق: عبارت دي د نارینه او ښځینه حقوق، د ماشومانوحقوق، د لویانو حقوق، د ناروغانو، ټپیانو، مظلومانو، د شتمنو او بیوزلو حقوق ټول هغه حقوق دي چې د خدای ج له لوري انسانانو ته ښښل شوي دي.

پدې حقوقو کې د ژوند کولو، د ژوند د بوختیاوو، غمځپلـو تـه د درنـاوي، د ازادۍ او راکړې ورکړې، له ابتدایی وسایلو د ګټې اخیستنې او د انسانانو د برابروالي حقوق هم شامل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنګه چې څښتن تعالی پخپل کتاب کې پدې اړه فرمايلي: ای انسانانو! تاسو هر يو مې له يوې مور او پلار څخه پيداکړي ياست او ددې لپاره مې په بيلابيلـو قومونـو وويشلی چې يو بل وپېژنئ.

ب ـ د اسلامي هيواد د اتباعو حقوق: د يو اسلامي هيواد بشـري حقـوق د اساسـي حقوقو ترڅنګ، د ملکيت او ژوند ساتنې ازادی، د انساني کرامت، د شخصي ازادی او د امنيت او د ژوند خصوصي حرمت ساتنې حق، د بيان حق، د ظالم په وړاندې د ژوند حق، د اتحاديو جوړولو، د عقيدې او ازادی حقوق دي.

پدې اړه قرانکريم وايي: په دې دين کې د زور عقيده وجـود نلـري لکـه د، مـذهبي عقايدو ملاتړ حق، د قانون په وړاندې د برابری حـق، لـه ابتـدايي اړتيـاوو څخـه د برخمنتيا حق او د اسې نور ټول هغه څه دي چې په اسلام سپيڅلی دين کې انسانانو ته ورکړل شوي دي.

په اسلامي هيوادونو کې هيڅوک ددې حق نلري چې يو څوک د يو کار ترسـره کولـو لپاره مجبور کړي. لکه په ځينو اسلامي هيوادونو کې حکومتي چارواکي ښځينه دېته مجبوروي چې اسلامي حجاب په پام کې ونه نيسي، يا نارينه مجبوروي چې له يـوې څخه له زياتو ښځو سره واده ونکړي حتا که دغه امر له نورو ښځو سـره د نامشـروع اړيکو ټينګولو سبب هم وګرځي.

په دواړو حالتونو کې بايد اتباع دا حق ولري چې د چارواکو له اوامرو او قوانينو څخـه سرغړونه وکړي.

ج ـ د دښمنانو حقوق: اسلام په بشپړې ځيرتيا سره قوانين او مقررات جوړکړي چې په لازمي ډول ترې د اخلاقي اصولو په توګه کار واخيستل شي، څو د دښمنانو حقوق د هغوی کړنو ته په نه پاملرنې سره په پام کې ونيول شي البته دا حقوق د محاربانو او غيرمحاربانو دښمنانو ترمينځ توپير کوي پداسې حال کې چې غير محارب دښـمنان لکه: لويان، ناروغې ښځې او ماشومان بايد ونه ځورول شي.

د محاربو دښمنانو حقوق لکه: د ټپيانو ساتنه، په اور باندې نـه ځورونـه، لـه جګـړې وروسته دهغوی نه وژل او د هغوی د شتمنيو درناوی دی چې بايد په سمه توګه په پام کې ونيول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ـ اسلام د ښځو په حقوقو ډېر ټینګار کوي، څښتن تعالی پـه قرانکـریم کـې یـوه سیپاره د ښځو د حقوقو لپاره وقف کړېده او تفصیل سره یې بیـان کړیـدي. د لـوړو حقایقو چوکاټ بشري حقوق څرګندوي، چې څوارلس سوه کاله وړاندې د اسلام دین له لوري ټاکل شویدي په راتلونکو توضیحاتو کې به ولیدل شي چې د لاسته راوړنو او ټکنالوژۍ نړۍ لا تراوسه پدې نه ده توانېدلې چې عدالت، بشردوستانه قـوانین چـې اسلام څوارلس سوه کاله پخوا رامینځته کړي بشریت ته وړاندې کړي.

اسـلام د بشر حقوقو د مسایلو د حل لارې په توګه:

بشر حقوق د انسانانو د یو هیومنیرم (انسان دوسـتي) احسـاس ضـامن دی، اسـلام څوارلس سوه کاله وړاندې د انسانانو د اجتماعي ژوند مسایل دهیومنیزم پـه بنسـټ رامینځته او ټینګ کړل، البته له هغه وخته چې مسلمانانو په ځانګړې توګه د هغـوی مشرانو سمه شرعي لار پرېښوده او د نفساني او شیطاني وسوسې په رڼا کې انحرافي لارې ته واوښتل نو د وګړو اجتماعي حقوق یې هم له ابهامـاتو او نیمګړتیـاوو سـره مخامخ کړل.

د بشر حقوقو، اسلامي ټولنه نالیدلې (نادیده) ونیوله چې د څښتن تعالی لـه لـوري د وحو په شکل نازله شوې وه، د دیـرارک چـې یـو ایټـالوي علـم دوسـته انسـان وو کوښښونه د بشرحقوقو په بیا پیژندنه کې لومړني ټکان وو.

دیرارک د بشرحقوقو خوځښتونو ته ستر قدرت او ځواک ورکـړ، دا عاقبـت الامـر د ایټالیا له پولو څخه واوښت او په ټوله اروپا کې یې پراخوالی وموند په زړه پوری ټکـی دادی چې هیومنیزم د اروپا د رسانس دورې د پرمختګ جوړښت دی د بشر حقوقو د را ژوندي کولو په برخه کې بله هڅه چې په تاریخ کې ثبـت شـوې هغـه د اتبـاعو د حقوقو خپرول وو، دا د انساني ډلو له خپرونکو څخه ده چې د فرانسې انقلاب د اصولو یوه ضروري برخه وه.

دغه اعلامیه چې په کال 1789 کې د 117مادو په لړلو سره د فرانسې ملي اسـامبلې لـه لوري تصویب شوه او په 1791 کال په فرانسه کې د اساسي قانون د سریزې پـه توګـه ګټه پورته کړای شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم په لومړيو کې فکر کېده چې پدې اعلاميه کې دا اصول نغښتي چې په نړيواله کچه ترې ګټه واخيستل شي خوله کومه ځايه چې جوړونکي يې د متوسطې طبقې څخه وو نو په همدې سره يې د متوسطې طبقې اهدافو ته هم انعکاس ورکاوو.
هغوی غوښتل چې ددې اعلاميې له لارې د منصبونو او اداري موقفونو ترلاسه کولو لپاره ځانته لاره هواره کړي، د بشر حقوقو د فورمولبندی په برخه کې دريمه هڅه او کوښښ او د هغې پايلې(د بشر حقوقو نړيواله اعلامئيه) د دويمې نړيوالې جګړې له پای ته رسيدو وروسته وې، چې په هغه کې انساني بشريت بې مثاله استثمار خورا ظلمونه او غمونه وزغمل خو دغه اعلاميه د لنډې مودې لپاره د هغوی د ټپونو پټې وګرځېدله.
ځاني او مالي زيانونه د دريمې نړۍ په هيوادونو په ځانګړې توګه افغانستان، کشمير او بوسنيا کې په چټکې سره دوام لري، دغه نړيواله وثيقه په بشرحقوقو کې د تخطۍ او د ملل متحد چلوونکو ځان غوښتنه مهمه دا چې د هغوی د خپلو محدوديتونو او کموالي د مخنيوي لپاره بې خاصيته او بې ګټې ثابته شوې ده.
پاتې دې نه وي چې ددې اعلامئې د ټولو زيانونو لاملونه؛ په اهدافو کې د همغږۍ نشتون، د انحرافاتو او ناکاميو پلې کوونکو او د بيا غوښتونکې محکمې قوې نشتون وو.
دا اعلاميه د څلورو کالو په موده کې پدې ونه توانيده چې له نابرابرۍ څخه رامينځته شوې ستونزې حل او له مينځه يوسي. په هغه ډول چې دوی د کاغذ پرمخ د بشر افرادو د زياتو حقوقو تضمين کوي خو له بده مرغه د ملل متحد سازمان ډېری غړو هيوادونو په يو نه يو ډول په بيلابيلو اندازو د هغه مقررات له مينځه يوړل او د کارونې مواد او اصول يې خراب کړل خو په ډېر استثنايي ډول دې تخطي کوونکو ته نه يوازې سزا ورنکړل شوه بلکې له خپلو دندو څخه هم ګوښه نه شول او پخپلو ځايونو يې خپلې کړنې ترسره کولې.
پدې ډول حالاتو کې ددې اړتيا ليدل کيږي چې دا اعلاميه بيا په چټکه توګه تر نظر لاندې ونيول شي او د نوي کولو په برخه کې يې نه يوازې غربي نظرونه چې تل په مادي ملحوظاتو بلکې ترڅنګ يې بايد اسلامي اصول چې د بيخبينا(زيربينا) ډېری برخه يې اخلاقي نظرونه او معنويات جوړوي هم په پام کې ونيول شي او ګټه ترې پورته کړل شي، څو د دواړو لورو د نظرونو له جوړښت څخه يو متوازنه اساسنامه رامينځته شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشرحقوقو موجوده حال ته په پـاملرنې سـره اوس د دې وخـت رارسـېدلی چـې اسلامي هيوادونه ورځيني واقعيتونـه درک او د بشـر حقـوق د اسـلامي شـريعت د احکامو يوه مهمه برخه وګڼي او پدې تمه ونه اوسي چې غرب يا شرق دوی پدې لاره روان کړيدي ددې لپاره چې پدې برخه کې د مسلمانان د برياليتوب توفيق پيداکړي نو بايد د اسلامي احکامو په عملي کولو سره يو رسانس چې په ټوله ايزه توګه حقـوق او په ځانګړې توګه بشرحقوقو کړي په ټوله ايزه توګه رامينځته شي.
البته له دې اقداماتو څخه بايد وړاندې د اسلامي حقوقو تيوری په عملي ډول جوړه او تنظيم شي څو د ترسره کولو او عملي کولو لپاره يې لار اسانه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی
په اسلام کې د بشرحقوقو عمومي تیوري

پدې څپرکي کې د بشر حقوقو په اسلامي مقولې او هغه لار چې اسلام پدې برخه کې وړاندې کړې بحث کوو ترڅو د هر حق او اړوند قوانین د توضیح کولو له لارې دعمومي تیوري او عملي برخې ترمینځ توپیر روښانه شي.
په اسلامي فقه، دیني پالیسۍ او اسلامي دیني علومو کې د بشرحقوقو برخې ته په کاملاً ځانګړې توګه پاملرنه نه ده شوې، ددې امر سبب دا دی چې دین او مذهب له حق سره د فقهې له مخې چلند کړی څو د دین هیئت د خلکو په ژوند کې په عملي توګه چې ددین اساسي موخه ده عملي بڼه خپله کړې، د حقوقو د ویشلو دیني چوکاټ د اصول په کتاب کې عمدتآ حقوق، د ټاکلو او دندې قضاوت په بر کې نیسي، د ازادۍ، حقوقو او دندې قضاوت ټول هغه بحثونه دي چې مکلفیتونه توضیح او بیانوي اساسي هدف ته د رسیدو لپاره د ازادۍ د حقوقو د عمومي قوانینو شیندلي فصلونه د یو علمي نظم په چوکاټ کې راټول او وروسته په بستیزو قوانینو کې د بشرحقوقو اړوند نظر وړاندې شوی دی.

ددغې موضوع ځینې برخې په لاندې توګه تر بحث لاندې نیسو..

1 - په اساسي قوانینو یا نظامونو کې د بشر حقوقو پرمختګ

له دې بحث څخه موخه د بشرحقوقو د پرمختګ تاریخ، توضیح او څرنګوالی وړاندې کول نه دي بلکې پرځای یې هدف دادی چې د هغه د وحې سبب، ارزونه یا ځانګړتیاوې د اسلامي تصور په رڼا کې څه وو؟.

الف ــ د لرغوني روم پرمهال به ویل کیدل چې باید د دولت ارادې ته ټول انسانان تسلیم وي، که څه هم دین له دولت څخه جلا شوی خو په انساني کرامت باندې ټینګار او خالقي مراعات پخپل حال پاتې. چې دا کرامت یې وربښلی دی، په پایله کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طبيعي حقوقو مقوله د نويو شرايطو له بطن څخه وزيږيد طبيعي حقوقو د افرادو په حقوقو او د دوی په توان د استبداد په وړاندې په دربېدو ټينګـار کـاوو د وروسـتنی مقولې په ودې سره د حقوقو مذهبي اساس د هبرېدو په لوښي کې کېښودل شو او له انسان څخه دفاع د خالق د قانون په توګه پيل شوېده، داسې فکر کېده چـې فـرد د هغو طبيعي حقوقو لرونکی دی چې په پيل کې د تنظيمولو لپاره وړاندې شـوی دی او دا حقوق د مغزو په ملګرتيا سره کشف کيږي د افرادو دا حقوق عبارت دي له د ژوند، ازادۍ او مالکيت حق.

فرد د ټولنيزې پروسې له لارې پخپل فردي اصالت باندې ټينګار کوي ترڅو په ټولنه کې خپل ژوند تضمين کړي، ځکه د خپل فرديت له برکته خپل اړوند حقوق نورو ته نه پريښودل کيږي، ددې لپاره چې دا حقوق خپل پيدايښت ته دوام ورکـړای شـي نـو دولت يې د ساتنې دنده پرغاړه لري.

ب ـ د اجتماعي تړون مقولې په اجتماعي ژوند کې خپله لاره پرانېسـتله، د همـدې مقولې په رڼا کې وه چې د خپلو هغو عمومي ازاديو يوه برخه يې پريښـوده چـې پـه طبيعي ژوند کې ورڅخه برخمن وو.

ددې امر هدف د يوه غوره قدرت جوړول وو چې د هغوی سازماندهي او ساتنه وکړي، د ځينو ازاديو د پريښودو علت هم له دې څخه ويره بلل شوې وه.

که چېرې دولت د مداخلې کولو توان ونلري نو کيدای شي پدې سره خپل موجوديت هم له لاسه ورکړي، او په پايله کې به د خپل هوکړه شوي يا منل شوي صـلاحيت لـه اصل څخه تخطي وکړي.

د همدې پرمختګونو په رڼا کې وو، چې د بشرحقوقو لومړنی کنوانسيون رامينځته شو. په 1215 کال په انګستان کې د ازادۍ ستر فرمان، په 1688 کال کې د حقوقو منشـور، په 1776 کال د امريکې په متحده ايالاتو کې د ازادۍ اعلاميه، د فرانسې د بشرحقوقو اعلاميه او د فرانسې له انقلاب وروسته د اساسي قانون مينځته راتګ.

اوس دا ځرګنده ده چې د ازادۍ او بشرحقوقو په بحثونو کې فردګرايي سـتره ونـډه لري.لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ ـ بشر حقوقو او ازادۍ دوه طبيعي شيان دي او نورو ته نه پر ښودل کيږي، خو ممکن انسان يې د عملي کولو لپاره مجبور کړای شي.
۲ ـ دا حقوق او ازادۍ چې له کومه ځايه امکان لري له بنديز پرته يا په غيرسازمان يافته شکل عملی کيږي.
۳ ـ دا حقوق مهمې مثبتې او منفی بڼې لري، د بيلګې په توګه: دولت مکلف دی چې د هغوی د عملی کولو په برخه کې د افرادو مخنيوی وکړي او ترڅنګ يې بايد پکې پخپله هم کومه غلطۍ ونکړي، خو په عين مهال له دولت څخه افراد دا غوښتنه هم نه کوي چې دا حقوقو ورته وړاندې کړي همدا ډول افراد ددې حق نلري چې دولت دوی ته د خدمت کولو لپاره مجبور کړي.
پر همدې بنسټ دا مکلفيت په دولت اچول شوی چې په کوم کار کې تشبث ونکړي خو دولت هم مکلف نه دی چې پخپله څه وړاندې کړي.
۴ ـ دا حقوق فردي يانې په افرادو پورې اړه لري او دولت سره اړيکه نلري ځکه په ټولو افرادو پورې اړوند دي نه په يوې ځانګړې ډلې پورې.
ج ـ په اروپا کې د صنعت پيدايښت او د هغه د کار وړ توکو سره اجتماعي ډيموکراسۍ پيدا شوه او په همدې سره په پايله کې بشر حقوقو په لومړي کتار کې ځای ونيوو.
په ۱۸۴۸ کال په فرانسي کې داساسي قانون او اروپا کې د نورو اساسي قوانينو انفاذ له دولت سره د اوسيدونکو د ملاتړ، ساتنې او روزنې لپاره ښکاره شول.
د ـ د لومړۍ او دويمې نړيوالې جګړې ترمينځ واټن کې د پرمختګ ځرک ولګېد د اروپا په ځينو اساسي قوانينو کې د سوسياليستي نظريو بوی هم احساس شو د لومړي ځل لپاره د کار، اجتماعي بيمې، د اتحاديو جوړونه او د کورنيو حقوق رامينځته شول، په همدې ترتيب د دولت د مداخلې اصل چې له فردګرايې سره مخالف وو تشبث شو، ډير وخت لاتېر نه وو چې شوروي اتحاد په بشپړ ډول پر سوسياليستي نظام واوښت او د دولت مداخلې دوام او ټينګښت پيداکړ.
هــ ـ له دويمې نړيوالې جګړې وروسته ډير اساسي قوانين د شوروي اتحاد د طريقې په څېر پيل او په ختيځو اروپايي هيوادونو کې نافذ شول. ددې په زياتوالي سره ډيرى افريقايي هيوادونو د خپلواکۍ د ترلاسه کولو وروسته داسې اساسي قوانين نافذ کړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د بشرحقوقو نړیواله اعلامیې ته پکې ځای ورکړل شــوی وو، د غربــي اروپــايي هیوادونو اساسي قانون موضوع هم همدا ډول وه. ددې پــه زیــاتوالي ســره ډېــرى د قرارداتي نړیوالو اسنادو کنوانسینونه راتلونکي سره سم صادر شول.

د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه: (12 اکتوبر 1948).

د مدني او سیاسي حقوقو نړیوال تړون: (16 دسمبر 1966).

د بشرحقوقو لپاره اروپایي تړون:(12 اپریل 1950).

د فرهنګي، سیاسي او اقتصادي حقوقو تړون: (16 دسمبر 1966).

دا مرحله د راتلونکو ځانګړتیاوو لرونکې ده:

۱ ـ د محدودیت په برخه کې د د دولت لپاره د ازادۍ او بشرحقوق د حقوقو او ازادۍ د انسجام د تامین په موخه رامینځ شوي دي.

۲ ـ د بشرحقوقو له فردګرایې څخه د جامعه ګرایې په لور وده وکړه، د حقوقو په بــل ډول.

بیلګه: د کورنیو، ملي، سیمه ایز او نور حقوق د یوې پیاوړې ډلــې لــه لــورې ســمون موندلای او تامینولای شي، دغه حقوق د بني ادم لپاره د خدمت کولو په توګه چې یو عمده هدف دی ګڼلی شو.

له دې وروسته چې بل پرمختګ د ګډون (شراکت) په برخه کې رامینځته شو هغــه د حقوقو عملي کول وو. لکه: د ډله ایزعبادت او د اتحادیې اواحزابو جوړونې حق دي.

۳ ـ بشرحقوق د منفي بڼې څخه د مثبت کېدو په لور درومي پدې مانا چې د اقتصــاد او ټولنیزو حقوقو په دولت باندې مثبت مکلفیتونه تحمیلــوي، د دولــت لــه عمــومي چارواکو څخه غوښتل کیږي چې سمې چوپړتیاوې لکه: عامه روغتیا، ټوله ایزه بیمه، زده کړه او روزنه د افرادو لپاره ترسره کړي، پدې توګه دولت ځان مجبور بولي چې د ټولنې اقتصادي حالت په رسمیت وپېژني.

دولت د لاندې وسایلو څخه د یوه په وسیله لاسوهنه (مداخله) کوي

۱ ـ د مداخلې عادي وسیله څنګه چې په لودیځو اروپــايي هیوادونــو کــې پکــاروړل کیږي، قانوني انفاذ او وده وه چې د ټولنې د بیوزلې طبقې د ګټو ضمانت یې کاوو او له دې سره یې پر اقتصاد باندې د خلکو تسلط ته غاړه ایښودله. پــه اقتصــاد بانــدې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو تسلط دوی ته د داسې حکومتونو د ټاکلو حق ورکوي چې په اجتماعي عقايدو باندې باور ولري، دغه راز پدې برخه کې چې هره ګډوډي را پېښېږي نو کېدای شي چې هغه پارلماني بڼه (شکل) ولري.

۲ ـ له کومه ځايه چې د مداخلې عادي وسايلو خپله د تاثير قوه د لاسه ورکړې وه، نو د واک پر ګدۍ قدرت د بدلون لپاره له انقلاب پرته بلــه لاره نــه وه موجــوده دا ډول ګډوډي د هغو افرادو زړونه ګرموي چې له ټولنيزو بدلونونو سره مينه او علاقه لري، په عمومي توګه نوی حاکم حکومت به يوازې په هغو بدلونونو بسنه ونکړي چې د عــادي مداخلې له لارې ترلاسه شوي دي، ددې پرځای کوښښونه کيــږي ترڅــو اجتمــاعي مناسباتو(اړيکو) ته د سوسياليستي افکارو يا زور له لارې بدلون ورکړي.

په ډېرو هڅو او کوښښونو سره ټولنه د فرګرايي له نظام څخه اشتراکيت، ظلم او پــه بې رحمانه وژنو باندې واوښته او بېلګې يې هم کولای شو شــوروي اتحــاد، چــين او ختيځو اروپايي هيوادونه وبولو.

مهم ټکی چې دلته يې بايد يادونه وشي هغه دادی چې دواړه ډوله عادي او انقلابي له هغه ناپيیلي خاصيت څخه سترګې پټوي چې د فردګرايي نظام د دولت حاکم نظام ته د تشبثي نظام خطاب کوي دواړه ډوله په اقتصادي چارو او د مالکيت په حقوقو کــې مداخله کوي.

په کومه ټولنه کې چې سياسي ازادۍ موجوده نه وي او اقتصاد يې چې د ټولنې ډېرى وګړي کارګر وي له خورا بيوزلتوب سره لاس او ګريوان او د يوې واحدې ډلې تر تسلط يا لاس لاندې وي.

ايا کورنۍ ازادي به دهغه چا لپاره مانا ولري چې د ژوند کولو زمينه هم ورته نــه وي برابره؟

ايا زده کړه به د هغه چا لپاره مانا ولري چې د ترلاسه کولو توان يې نلري او لګښتونه يې نشي پوره کولای؟

په همدې سره سوسياليستي افکارو دا ثابتوله چې د ټولنې سازمان د دولت دنده ده. د نظريو دا وروستنۍ لاره د ګڼ شمېر ارزښتونو لکه: ديــن، کــورنۍ، د قراردادونــو او خصوصي مالکيت ساتنه کوي په عين وخت کې دولت ته اجــازه ورکــوي چــې هغــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهدافو ته د رسیدو لپاره په لږه کچه مداخله وکړي، د اقتصاد په برخــه کــې رهبــري شوی اقتصاد ټاکي ځکه دا عمل د کلي اقتصاد د انحصار په پرتله له ځان سره ډیــرې ستونزې او لوړې ژورې نلري.

۳ ــ د دریمې نړۍ ډیری هیوادونه د اسلامي هیوادونو په ګډون لــه دویمــې نړیــوالې جګړې خپلې خپلواکۍ ترلاسه کړې، او د هغوی یوه غــوره والــی د عصــري اساســي قانون انفاذ وو، چې د بشرحقوقو عناصر هم پکې وو، خو سیاسي، اجتماعي، اقتصادي او فرهنګي ګډوډیو یوازې د هغوی په لیکلو سره په اساسي قوانینو کې اثبــات نشــي موندلای او باید له هغو ریښتینو اصلاحاتو وړاندې وروسته زده کړه، روزنه او تبلیغات په ټولو سیمو، برخو او مرحلو کې ترسره شي.

وــ کله چې په سنتي نظامونو په ځانګړې توګه انګلستان، فرانســه او امریکــا کــې د بشرحقوق اعلان شول نو دېته یې تر ډېره پاملرنه وکړه چې دې ډول حقوقو ته بایــد درناوی وشي او حتی په کلاسیکو بڼو کې د هغوی تضمین او ساتنه وکړي.

دغه تضمین بیلابیلې لارې او بڼې خپلې کړي. خو ټــول د بشــرحقوقو د قوانینــو پــه حاکمیت نه بلکې په نورو قوانینو باندې ټینګ ولاړ وو. له کومه ځایه چې دغه حقــوق په قوانینو کې لیکل شوي وو نو ډیر فشارونه یې نلرل او کوم تقنیني ارزښت یې هم نه درلود نو پېژندل او ارزښت یې په خلکو باندې په اجباري ډول شول.

د اساسي قوانینو ځینې حقوقپوهان دلیل راوړي چې دا حقوق د عامه قوانینو په څېر ارزښت نلري همدا ډول هغو افرادو چې د هغوی اجباري ارزښت یې پېژندلای وو نــو هغه یې د اساسي قانون په پرتله ډېر لوړ ګڼل ځینې یې بیا له اساسي قوانینــو ســره برابر بولي.

په پایله کې هغوی د حقوق پوهانو په وړاندې اساسي قوانین له جبر پرته بل شی نــه ګڼي، ځینې یې بیا د همسطحه عامه قوانینو په نوم یادوي پدې ترتیــب پکاروړنــه او پاملرنه یې په دولت نه بلکې په عادي حقوق پوهانو او اساسي قوانینو اجباري دي.

د امریکې په متحده ایالاتو کې دوه مقولې (طبیعي قــانون او اجتمــاعي قــرارداد) د منشور او خپلواکۍ په اعلامیه کې زیات شول څو د عادي عرفي قوانینــو ســمه مانــا افاده کړي بنأ عرفي حقوق پوهان مجبور دي چې د هغوی پیروي وکړي، قضایه قــوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې له مقننې او اجرائې قوې څخه جلا ده د قوانينو د يوې برخې د قانونين مسـئوله ده.

پارلمان يا ولسي جرګه د عامه افکارو په نسبت دې حقوقو ته زيان نشي رسولی ځکه ولسي جرګه يا پارلمان دېته اړ دی چې خپل د قانون جوړونې صـلاحيت د ژونـد پـه اړدوړ په ځينو دودونو کې چې د تقنني ارزښت يا اقتصادي او اجتماعي لارښـود لـه رايه ورکوونکو څخه ترلاسه کوي، په همدې ترتيب په هغو لارو کې چې د بشرحقوق تضميني څېره خپله کړې په لاندې ډول دي...

۱ ـ د مقننې، اجرائې او قضايه قوې بيلوالی ترڅو د هغوی قدرت مالوم او وپلټل شي.

۲ ـ له تقنني پلوه څارنې ترهغه وخته پورې تضـمين کيـږي ترڅـو چـې قـوانين د اساسي قانون په چوکاټ کې ځای لري.

۳ ـ حقوقي څارنه بايد ترهغه وخته تضمين ، چې ټولې سازماني او فردي پرېکـړې د اساسي او نورو قوانينو په چوکاټ کې ترسره شي.

۴ ـ پارلماني استازيتوب چې په بشرحقوقو کې تخصص يا وړتيا لري؛

۵ـ په مستقيم ډېموکراتيک نظام کې د پوښتنو او ليکونو له لارې د وګړو مسـتقيمه څارنه؛

۶ ـ د اطلاعاتي او تبليغاتي وسايلو له لارې د ګوندونو په وسيله د وګړو غير مستقيمه څارنه؛

۷ ـ د بشرحقوقو لپاره ځانګړې محکمه يي اطلاعات لکه: په استرابورک کې اروپـايي محکمه؛

ژ ـ حقوق عبارت دي له:

لومړی ـ سنتي حقوق او ازادۍ؛

دويم ـ نوي حقوق (اقتصادي او اجتماعي).

ـ سنتي حقوق او ازادۍ، قانوني صلاحيت او ازادۍ په بر کې نيسي...

۱ ـ په عمومي ډول برابروالی (مساوات) عبارت دی له:

الفـ د قانون په وړاندې برابروالی (مساوات).

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـ د عدليې قوې په وړاندې برابروالی؛

چ ـ په ټاکلو او چوپړتیاوو کې برابروالی؛

۲ـ په ټولنیزو مکلفیتونو کې برابروالی عبارت دی له...

الف ـ د مالیاتو په ورکولو کې برابروالی (مساوات).

ب ـ په عسکري چوپړتیاوو کې برابروالی؛

∏ـ سیاسي حقوق عبارت دي له...

الف ـ د ټاکلو یا ټاکل کیدو حق؛

ب ـ په ټولپوښتنې سره د نظرونو څرګندولو حق؛

IIIـ د فرد په مادي ګټو پورې اړوندې ازادی:

۱ـ شخصي ازادی؛

۲ـ د ملکیت یا مالکیت ازادی؛

۳ـ د شخّصي کوډ لرلو ازادی؛

۴ـ د کار سوداګری او صنعت ازادی؛

VI ـ د فرد په معنوي ګټو پورې اړوندې ازاد...

۱ـ د دین او عبادت ازادی؛

۲ـ د فکر او سازماندهي ازادی؛

۳ـ د زده کړې او روزنې ازادی؛

VIـ نوي حقوق عبارت دي له:

۱ـ اقتصادي ازادی؛

۲اجتماعي ازادی؛

∏ـ اجتماعي حقوق په لاندې ډول دي...

۱ـ د کارکولو حق یانې د کسب او له کړاو پرته د استخدام د ټاکلو حق چې دا حـق د استراحت او ارامتیا حق په نوم هم یادیږي.

۲ـ د اجتماعي او روغتیا ساتنې حق چې عبارت دي له: اجتماعي او رغتیایي بیمـه، وړیا درملنه، د مور او ماشوم د ساتنې تضمین، د عمومي مصیبتونو د قربانیانو ساتنه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغو وګړو ساتنه چې د هيوا د ساتنې په جګـړه کـې يـې ونـډه اخيسـتې وي او د شهيدانود کورنيو ساتنې حقوق دي.

۳ـ د زده کړې او روزنې حق عبارت دي له: په څوو مرحلو کې په وړيا توګه زده کړه، تر مالومې مرحل پورې د زده کړې جبري کول، د عرفاني چوپړتياوو په وړاندې کولـو سره لکه: کتابتون او په عمومي ډول د اطلاعاتي وسايلو د اختراعاتو او پلټنو هڅونې.

۴ـ په ټولنو اواتحاديې جوړونه کې د شموليت حق د اتحاديې ونډه داده چې د غړو په استازيتوب له اړوندې اداري سره خبرې وکړي.

VIIIـ اقتصادي حقوق عبارت دي له...

۱ـ د دولتي پروژو د مالکيت له پلوه د هغو دولتونو لپاره چې د فردګرايې پـه اصـولو ډډه لګوي) ملي اقتصاد ملاتړ او انحصارات منع کيږي همدا ډول د دولـت لپـاره يـو مکلفيت موجود وي، چې کافي کانونه د دولت د اتباعو د اړتياوو د پـوره کولـو لپـاره کشف او استخراج ګړي.

۲ـ له سوسياليستي له پلوه دولت د ټولو توليدي وسـايلو څښـتن دی او خصوصـي مالکيت په کوچنيو کرنيزو ملکيتونو او صنعتي کسبونو بند وي(قيد)

۳ـ نشو کولای په نني قلمرو کې د بشرحقوقو ټولې لاسته راوړنې پـه بشـپړه توګـه وارزوو نو پر همدې اساس ځينو عناصرو ته يې په لاندې ډول اشاره کوو.

۱ـ کلاسيکي برابروالی يوازې قانوني او رسمي بڼه لري، له کومه ځايه چې ټول وګړي ورڅخه ګټه نشي اخيستلای او برابروالی يې عملاً د لاسرسي وړ ندی، د واقعيـت لـه پلوه برابروالی يوازې يو شعار دی ځکه که داسې نه وای نو په سويلي افريقا او متحده ايالاتو کې به نژادي تبعيض او په اروپا کې به د ښځو له حقوقو څخـه نـاوړه ګټـه نـه اخيستل کيده.

۳ـ له کلاسيکي پلوه رسمي ازادۍ کومه مثبته پايله نلري يـوازينی ارزښـت يـې د دولت د منفي ليدنې په مخينوي او له هغو څخه ناوړه ګټه نـه اخيسـتل دي، يـوازې قدرت لرونکي وګړي کولای شي دا کار عملي کړي. دا ډول ازادۍ ددې سبب ګرځـي چې موجوده قوه نوره هم قوي او وګړي شتمن کړي. په پايله کې هغه دولتونه چې په فردګرايې ډډه لګوي خو سوسياليستي اواجتماعي مفکورې کاروي او ګټـه ورڅخـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخلي نو دا د نويو حقوقو اړوند نوي تصاميم او پريکړې رامينځته کوي دولت هم په خپله نوې څېره کې له بشرحقوقو سره منفي چلند يا سلوک کوي.

که څه دولت پدې مجبور دي چې د ترلاسه کولو لپاره يې پوره هڅې او کوښښونه وکړي خو دا يوازې يو سياسي مکلفيت دی.

بېلګه: فرد ددې توان لري چې دولت ديته مجبور کړي څو خپله روغتيا او د اجتماعي بيمې ساتنې دنده ترسره کړي، په همدې ډول فرد حق نلري چې د يوشي ترلاسه کولو په لاره کې چې اداره ورسره موافقه نه وي له دې اداري څخه استازيتوب وکړي، د بوديجې اړوند تصاميم چې رايه اچوونکي د مالياتو تسليمولو ته مجبور وي د فرد له مسوليت څخه بهر دی دولت تر وروستنې کچې هڅه او کوښښ کوي چې د ډېرې ماليې له اخيستلو څخه لاس واخلي ځکه دا وېره چې ګواکې رايه اچوونکي به خواشيني او ستړي شي، سوسياليستي هيوادونه يوازې د مادي حقوقو څخه ساتنه کوي او له معنوي ازاديو اوحقوقو څخه مخ اړوي، دا امر ددولت او افرادو ترمينځ په اړيکو کې د ترينګلتيا سبب ګرځي، ځکه په افرادو کې دا احساس پيداکيږي چې هغوی د معنوي ازادۍ له ګټې اخيستنې څخه محروميږي.

پداسې حال کې چې هغه معنوي ازادۍ او حقوق کټ مټ د مادي ازادۍ په څېر ارزښتمن دي.

۴ ـ په تشه شعاري بڼه د بشرحقوق اعلان په خلکو هيڅ اغيز نلري، په همدې سره د هغوی لپاره قوانين رامينځته شول چې په ډاډ توګه يې تضمينوي.

بيلګه: کله چې قانون د يوې شخصي ازادۍ ځای په پآم کې نيسي نو د قانوني بند لپاره يې شرايط ټاکلي دي، يا کله چې قانون د خصوصي ژوند درناوی په پام کې نيسي نو د هغو د کورنيو او اشخاصو د پلټنې لپاره ځينې محدوديتونه رامينځته کوي.

۵ـ هغه حقوق او ازادي چې قوانينو او کنوانسينونو کې ځای پر ځای کړای شوي دي او پداسې توګه ورته ځای ورکړل شوی چې د قوانينو ټولې برخې په پام کې نيسي د حقوقو د پلي کولو د ارادې نشتون د هغوی د وراثت په علمي او عملي برخه کې بې توجه يې څرګندوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلګه: علمي او عملي وراثت، د جنايي قانون اړوند ارونه يا اصـول چـې لـه نړيوالـو کنوانسينونو څخه کورنيو قوانينو ته اجازه ورکوي بايد په لاندې بڼه وي.
د قانونيت اصل، د مناسب قانون پلي کول، د انسانانو حقوق چې د جزا قانون له خـوا ملاتړ کيږي، د جزا ځانګړ تياوې، له ځوانانو سره چلند، عادلانه محکمه، فرد بايـد پـه جرم سره يوځل محاکمه شي، د محکمې په اشتباه سره د تاوان ورکولو حق، له بندي سره قانوني چلند د سلوک کچه محدوديږي.
۶ـ د نړيوالو کنوانسينونو هوډ او اراده دا وه چې د بشرحقوقو په ملاتـړ سـره ورتـه نړيواله صبغه ورکړي خو د ملي حاکميت د اصل په پآم کې نيولو سره په کورنيو چارو کې د بهرنيو هيوادونو د لاسوهنې مخنيوی او د داسې يوې نړيوالې وسـيلې کمېښـت چې د دولت له لوري د بشرحقوقو او بشري ازاديو اساسي ازادۍ تضمينوي.
دا ډول ملاتړ هيڅکله له برياليتوب سره نشي يوځای کيـدای، د بشـرحقوقو ملاتـړ اروپايي تړون په اوسني وخت کې تر ټولو پرمختللی کنوانسيون ګڼل کيږي، که څـه هم نه په دې ندي توانېدلي چې دا حق په يوې رسميت پېژندل شوې چـوکۍ بانـدې کينوي، چې قانوني اقدمات د بشرحقوقو تر ځانګړ تياوو يا محکمې پورې تعقيب کړي، فرد کولای شي خپل شکايتونه د بشري حقوقو ځانګړې اروپايي کميټې ته وسـپاري ترڅو هغه شکايت محکمې ته وښايي.
د اروپايي هيوادونو د بهرنيو چارو وزيرانو اړوند کمېټه دې ډول قضيو او شکايتونو ته ځانګړې شوېده.
په ۱۹۵۹ او ۱۹۵۶ کلونو کې يوازې نهه قضيې محکمې ته راجـع شـوې دي خـو پـه ۱۹۵۵ـــــ ۱۹۶۹ کلونو کې کمېټې ۳۸۰۰ قضې وپلټلې او په اړه يې قضاوت وشو چـې له ډلې څخه يې ۳۶۰۰ ونه منل شوې او يوازې پر ۲۰۰ قضيو باندې يې بحث وشو.
اروپايي کميټه د سنتي، اقتصادي او اجتماعي حقوقو په پرتله د بهر ازاديو څخـه پـه ډېر کمه کچه ملاتړ کوي. همدا ډول د دولت د حاکميت اصل چـې پـه اسـنادو کـې ترتيب شوی او دا د تړون په څېر پکـاروړل کيـږي او ددې تـاثيرات يـې پېچلـې او محدودې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2: په اســلام کې حقوق: حق په عربي ژبه او فقه ړکبهغه څه ته وايي چې په ديــن کې د څښتن تعالی له لوري انسان او د انسان له لورې ټولو خلکو ته ورکړل شوي وي.

حق څلور برخې لري

۱ـ له پيسو سره د پرتله کولو وړ، له ګټې سره د يو ثابت بدن پرتله لکه په يوه کرايي کور کې اوسېدل، يا د يو عمل څخه ځان ساتل، د خاوند له اجازې پرته کورته څــوک راوستل.

۲ـ هرڅوک حق لري که انسان وي که څښتن تعالی وي.

۳ـ ټول وګړي يو پر بل حق لري. (لکه د دندې ترسره کول).دا حقوق لکه: په ښځې د خاوند او په خاوند د ښځې د پيروي حق، په شتمنو وګړو د خلکو حق، د زادی حق.

۴ـ د حق قانونيت د مقننه قوې له خوا د تصويب په مانا سره دی، حق ددې ويشنو پر بنسټ توپير لري او له هماغې مخې ويشل کيدای شي.

الف ـ مجرد او مشخص حق

۱ـ مشخص حق هغه حق ته ويل کيــږي چــې يوځــای موجــود وي او خــارجي بنهــه پيداکړای شي.

دغه حقوقعبارت دي له: له شيانوڅخه د ګټې اخيستنې ، د طلاق او د مجازاتو حق، د پلار له خوا د بچيانو ملاتړ او طبي حقوق لکه: د ژوند او برابری حق، له غير مالي پلوه د زيان جبران او د ا جبران بايد په پيسو وشي لکه: د مجازاتو اوطلاقو حق او يا امکان لري چې په پيسو جبران نشي.

۲ ـ مجرد حق هغه حق ته ويل کيږي چې په يو معين ځای کې موجود خو مشخص نه وي.

ډاکټر ابوسينا ددې حق اړوند خورا ډېر مثالونه وړاندې کړي دي لکه:

د غوښتنې حق، د تړون حق، د قسم حق، سياسي حقوق، پــه عامــه تصــدي کــې د کارحق، کلتوري حق لکه: د کتاب ليکلو او اختراع حق او داسې نور............

فقها دا مجرد حق د ملکيت په توګه ګڼي ځکه هغه په داسې شيانو محدودوي چــې د ترلاسه کولو وړ او د خلکو په وړاندې ارزښتمن وي په همدې سره امکــان لــري چــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجرد حقوق له مالي او غير مالي چې د زيان جبران یې نه وي شوی نو مړي ته یې نه وړل کیږي.

ب ـ قطعي او نسبي حقوق

قطعي حق په بشپړه توګه روښانه او څرګند دی، او سرچینې ته اړتیا نلري لکه: د روژې په مبارکې میاشت کې روژه نیونې ورځې یا د یو محصول ارزښت.

۲ـ نسبي حقوق د روښانتیا او تشریح لپاره یوې سرچینې ته اړتیا لري او دا سرچینه یې د مثبتو او منفي قطبونو ترمینځ موجوده وي، لکه د یو ماشوم د پلار مناسبه دنده چې د هغوی د ډوډۍ او جامو پیداکولو وسیله ده.

یوه میرمن باید په ډیرې درناوي پریښودل شي (طلاق شي).

ای محمده! ښځه پرځای کړه، په خواخوږۍ سپارښتنه وکړه او له ناپوهانو مخ واړوه.

کفارت: لسو بیوزلو افرادو ته په اوسط ډول خواړه ورکول او اندازه یې دومره وي چې بیوزله پرې خپله ښځه او بچې تغذیه کړي.

ج: د خدای ج او بنده ګانو حق(حق الله او حق العبد):

حق الله د یوې ډلې د حق په مانا ده، ځینې ددې لپاره په حق الله نومول کیږي چې د درناوي وړ وګرځي ددې سربیره اشخاص هم موجود دي لکه:

نوي پیداشوي او ماشومان چې له خپلو حقوقو څخه ساتنه نشي کولای نو لازمه ده چې د هغوی حقوق د خدای د حق په نوم ملاتړشي.

فقها حقوق په څلور برخو ویشي

۱ـ د خدای ج لپاره مشخص حق؛

۲ـ د انسانانو لپاره مشخص حق؛

۳ـ دواړه حقوق یو له بل سره اړیکه لري خو د خدای حق غوره والی لري.

۴ـ دواړه حقوق یو له بل سره اړیکه لري خو د بنده حق غوره والی لري لکه: مجازات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم او څلورم ډولونه د حق الله او حق العبــد ګــډ جوړښــت دی چــې د دوه اړخیزه یا متقابل حق په نوم یادیږي.

د ژوند کولو حق، عقل، له شتمنۍ څخه ملاتــړ او لــه وېــرې څخــه روغتیــا او ازادي(پیسې اوملکیت) حق، له دې پلوه حق الله ددې امانتونو ســاتونکی دی پداسې حال کې چې حق العبد او حق الله د هماغو ګټو ساتنه کوي.

ددې دوه اړخیز حق په پلټلو کې باید هڅه وشي او دا مالوم شي چې د کوم یو غوره والی وړاندې او یا لومړیتوب لري.

که چیرې د خدای حق (حق الله) غوره وو انسانان حق نلري چــې تــرې نــاوړه ګټه پورته کړي دغه راز حق نلري چې پدې برخه کې خپله روغتیا او ژوند پــه خطر کې واچوي او یا خپلې پیسې بیځایه ولګوي.

له دې سره سم حقوق په دوه بڼو (شکل) دي

۱ــ د خدای غوره حق چې د حق الله په نوم یادیږي.

۲ــ د بنده غوره حق چې د حق العبد په نوم یادیږي. لکه فرض عبــادت(لمونځ او روژه).

ب ــ د ټولنې د ساتنې په مانا؛

ج ــ د هغو افرادو د حقوقو د ساتنې په مانا ده چې پخپله د خپلو حقوقو ساتنه نشي کولای؛

حنفي مذهبي حق الله په اته وو مقیدو برخو ویشي:

۱ــ د عبادت ځانګړي اعمال ـــ لمونځ، ذکات او حج هغه دندې دي چې دینــي احکامو د ټولنې لپاره ضروري ګڼلي دي.

۲ ــ ځانګړي مجازات لکه ـــ زنا، غلا او د الکولي مشروباتو څښل چې د ټولنې د ساتنې لپاره ترسره کیږي.

۳ــ محدود مجازات لکه ـــ له میراث څخه قاتل بې برخې کول، دا ددې لپــاره محدود دي چې قاتل ته مثبته جزا ورنه کړل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ـ د هغو حقوقو لپاره چې د مجازاتو او عباداتو ترمینځ واقــع دي لکــه ـــــ کفاره یانې د غیرقصدي قتل د دیت ورکول یا په روژه خوړلــو یــا د قســم پــه ماتولو د دیت ورکول دي.
چې پدې سره په انسان کې د عبادت یو ډول احساس رامینځته کیــږي ځکــه هغه د خدای د اوامرو په توګه ګڼل کیږي او دا امر په ځای کیږي په عین وخت په هغوی کې یو ډول د د تقبیح احساس پیداکیږي، ځکه د هغــوی ارتکــاب د خدای تعالی له اوامرو څخه سرغړونه او ورسره سمه ګناه ګڼل کیږي.
۵ـ د عباداتو په ځینو اعمالو کې یو مرستندویه احســاس موجــود وي. لکــه د روژې خوړلو کفاره، دا هم یو ډول عبادت دی ځکه انسانان خدایتعال ته نږدې کوي او له نورو سره د مرستې مانا هم لري.
۶ـ هغه حکم چې د عبادت د اعمــالو احســاس پکــې وي لکــه عشــر چــې د مسلمانانو په کرنیزو ځمکو یو ډول مالیه وي.
۷ ـ ښکاره حق لکه د شتمنۍ پینځمه برخه یا هغه ګټور د اړتیا تــوکي چــې د ځمکې لاندې پیداکیږي چې د ټولو د هوساینې په لاره کې ولګول شي پداسې حال کې چې د پیداشوې خزانې ⅘ برخه د هغه د خاوند حق دی.
د خدای تعالی د حقوقو د پولو ټاکنه د حنفي مذهبو له لوري پدې بڼو عبــادت او مجازات په عین وخت کې د خدایتعالی او ټولنې د حقوقــو تــرمینځ د پولــو ټاکل هم دي، دغه راز د ټولنې حقوق بیلابیل او خورا پراخه بڼه لري او دا تــول باید په پام کې ونیول شي د ټولنې اړتیاوې باید تجدید نظر (بیا کتل) شي.
دا ډله حقوق په دوه برخو ویشل کیږي، او دې قراني ایت ته په پام سره چې:
(که چیرې تاسو د انسانانو ترمینځ پریکړه کوئ نو عادلانه پریکړه وکړئ)
دا ډله وایي د خلکو ترمینځ د پریکړې پر وخت حقوقو ته په دوه لانــدنیو ډلــو کې ځای ورکول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ دا چې حقوق د ټولو انسانانو لپاره وي نو نبايد ځانګړو خلکو ته په پام کــې ونيول شي برعکس بايد دټول اړتياوې په پام کې ونيول شــي دغــه حقــوق د خدايي مجازاتو او حقوقو په نوم ياديږي.
د بيلګې په توګه: پدې حقوقو کې د غلو، زناکوونکو او د وصيت او ملکيت پــه مسايلو کې د داوري مجازات شامل دي.
۲ ـ د انسان يا بشر حقوق د خصوصي حقوقو په نوم ياديږي. لکــه خصوصــي حق، ټول هغه انسانان چې دحق څخه برخمن دي کولای شي هغه ترلاســه يــا هم ترې تير شي ياني دا ددې واک لري چې له خپلــو حقوقــو ســره هــر ډول معامله وغواړي کولای شي.
د بېلګې په توګه: ديت دا د وينې ارزښت هغه اندازه ده چې د يو چا کورنۍ ته ورکول کيږي چې د بل په ذريعه وژل شوی وي هغه څوک چې دا حق لري نــو ددې صلاحيت هم لري چې دا اندازه قيمت ومني او يا هــم پخپلــې غوښــتنې سره له دې حق څخه تير شي.
ددې حقوقو په زياتوالي سره ځيني شيان موجود دي لکه هغه مجــازات چــې ورسره حق الله او حق العبد رامينځته کيږي، له مجازاتو څخه يوه عمومي ګټــه ترلاسه کيږي چې له يوې خوا د ژوند ساتنه کوي او له بلــې خــوا د قاتــل پــه وړاندې د مقتول د کورنۍ غوسه او قهر له مينځــه وړي دغــه راز د خصوصــي حقوقو په اړه نشو کولای دا ډول فکر وکړو چې ګواکې ټولنه پکــې کــوم حــق نلري. برعکس پداسې حالاتو کې لکه: جګړه، بحران، ناروغۍ او سيلاب ځپلــي هم له ځينو حقوقو څخه برخمن دي.
له دې سره سم د خصوصي حقوقو خاوند دا حق نلري چــې هــر ډول يــې زړه وغواړي ګټه ترې پورته کړي.
په ريښتني توګه له دوه لارو څخه يو ټولنه عمومي حقوق لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ــ څه ډول چې څښتن تعالی د خصوصي حق لرونکي لپاره د هغه شخصي ګټې هم په پام کې نيولې دي په هماغه ډول يې د هغوی د ټولنې ګټو ته هم پاملرنه کړېده، پردې اساس خدای تعالی انسان ددې لپاره له بېځايه لګښتونو څخه منع کړی چې زيان يې ټولې ټولنې ته ونه رسيږي. ځکه دا پيسې څښتن تعالی نورو ته د ذکات او عشر لپاره ځانګړې کړي دي.

خدايتعالی پخپل کتاب کې فرمايلي دي:

ژباړه: شتمنۍ مو په ناسمه توګه مه کاروئ کومې پيسې چې خدايتعالی په واک درکړي هغه وساتئ، هغوی چې ورباندې سره او سپين زر پيري او د خدای په لاره کې يې نه لګوي نو هغوی ته به په راتلونکي کې يوه دردناک زيری ورکړل شي.

۲ــ د خصوصي حقوقو خاوند پداسې ډول بايد له خپلو حقوقوڅخه ګټه واخلي او ورسره معامله وکړي چې نورو ته پکې زيان ونه رسيږي، او ټولنه هم دا حق لري چې داسې اشخاص چې ګټه اخيستنه يې ټولنې ته زيان اړوي منع کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حق الله او حق العبد ځانګړتیاوې

حق الله ځانګړتیاوې:

۱ـ له هغه څخه څوک انصراف او سترګې نشي پټولای؛
۲ـ ټوله مسلمانان په ځانګړې توګه د اسلامي فقهې عسکران او پیروان مجبور دي چې د ساتنه یې وکړي.
۳ـ امام ددې موکل دی چې عمومي مجازات تحمیل کړي.
۴ـ که د حق الله په وړاندې جرم یو ډول او په پرلپسې توګه وي نو مجازات هم باید مجرم ته په یو ډول ورکړل شي، خو که جرم په پرلپسې توګه او یو ډول نه وي نوباید ورته د هر جرم جلا سزا ورکړل شي.
۵ـ ددې حق مجازات وارثانو ته نه لیږدول کیږي پدې مانا که قاتل قتل وکړي نو نباید وارثان یې د جرم سزا وویني.
۶ـ ټول خدایي حقوق د بښلو وړ کیدای شي، ځکه چې له دې لوري خدای تعالی ته هیڅ زیان نشي رسیدلای.
یادونه: د حق العبد لپاره مجازات ممکن ځانګړي، جریمه یاهم د ضمانت په ډول وي.

د حق العبد ځانګړتیاووې

۱ـ کیدای شي په حق العبد کې انصراف رامینځته او ونه غوښتل شي.
۲ـ ددې حق مجازات پخپله د حق لرونکي له خوا ترسره کیږي بل شخص له هغه څخه د انصراف حق نلري.
۳ـ ددې حق مجازات وارثانوته لیږدول کیږي له دې خبرې څخه موخه داده چې د مقتول وارثان خپل د قاتل له وارثانو څخه غوښتلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ ـ په شتمنیو اوپورونو کې تاکل شوی حق

په شتمنۍ کې حق پدې مانا چې یو یې د داین او بل د مدیون په شکل نیول کیږي، په مالي پورونوکې شخصي حق، لکه: کرایي کور یا غیرمالي لکه: قضایي لمونځ دی. څوک چې مدیون دی باید دا حق په مطلق ډول سره ادا کړي.

مثلاً: د کور کرایه به هرومرو ورکوي، او قضا شوی لمونځ به په قضایي ډول ادا کوي یا ددې امکان هم شته چې په منفي ډول ادا شي لکه: د یوې ودانۍ د جوړول منځپانګه.

ددې حقوقو د ادا کولو ډول د مدیون د ذهني توان سره مناسب او حالت او ماهیت سره سم توپیر کوي.

دا دوه ډوله حقوق ځانته ځانګړي قوانین لري

۱ـ په پور(قرض) کې حق غوښتلو ته اړتیا نشته پداسې حال کې چې په شتمنیو کې حق غوښتلوته اړتیا نشته.

۲ـ کېدای شي په پورونو کې حق وځنډول شي او یا ورڅخه صرف نظر راشي خو په شتمنۍ نه حق ځنډول کیدای شي اونه هم ترې تیریدل کیږي.

۳: کله چې د شتمنۍ خاوند مړ کیږي، نو حق پر شتمنۍ ساقطیږي(غورځول).

بیلګه: کله چې د یو کور خاوند یو قرار داد له مخې خپل کور پلوري نو که چیرې د کور سپارلو څخه وړاندې د کور خاوند مړ شي نود کور پلورنې قرارداد قانوناً فسخه کیږي خو دپور په حق کې د قرارداد اعتبار پخپل ځای پاتې کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـــ ــ قانوني او ديني حقوق

که څه هم ديني حقوق له ديني احکامو سره سم څرګند او مالوميږي خو د قوانينو پر بنسټ نشي ثابيتديلای ، لکه لمونځ او حج، قانوني حق هم د ديني احکامو سره ســم مشخص شوي هم د قوانينو پر بنسټ ثابيتديلای شي.

په اسلام کې خپلواکي:

بنسټګرو ديني قضاوت د ترسره کوونکو د اعمالو په برخه کې که دنــده او کــه ټاکنه د څښتن تعالی د کلام له مخې تعريف کړی دی.

الف: قضاوت د يو عمل د ترسره کولو يا برعکس نه کولو په مانا دی، فاعل د يو خپلواک انسان په توګه حق لري چې يوه عمل ترسره او ياپې له ترســره کولــو تير شي.

ب ــ ټوله ايز اصل دادی که چيرې کوم روښآنه امر موجود نه وي پدې اړه چــې انسان ازاد دی ترڅو يو عمل ترسره کړي يا برعکس ونکړي، که کوم ايت يا هم امر نه وي موجود نو جرم ورسره هم نه شته او نه هم سزا موجوديدلای شي.

څښتن تعالی فرمايي: ترڅو چې زه پيغمبر درونه ليږم نو مجازات بــه مــو هــم نکړم په اساسي اصولو کې دا اصل موجود دی.

نود ايت يا امر څخه وړاندې د فاعل د اعمالو په وړاندې هيڅ ډول قضاوت نشي ترسره کيدای دغه راز (د شيانو او اعمالو سرچينه ازادي ګڼــل کيــږي) دا دوه اصول پدې مانا دي، وړاندې له دې چې کوم عمل ته جرم وويل شــي بايــد يــو ايت يا امر هغه په روښانه ډول سره منع کړي.

د ــ د خپلواکی په اړه د دين نظريه څښتن تعالی ته راجع کيږي.

چې د يو عمل د کولو يا هم نه کولو په برخه ورکړل شــوی وي، چــې ددې ډول اجازه ويونکی وي ممکن داسې يو عمل نه سپيڅلی او نــه هــم د منلــو وړ وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پردې بنسټ که خدايتعالی اجازه نه وې ورکړي نو د يو عمـل د ترســره کولــو لپاره ازادي نشته ياپه بل ډول نور دهغه عمل د ترسره کول د فاعل لــه لــوري منع دی.

د ازادو اعمالو ډولونه

۱ـ امام غزالي خپل ځان ته په پاملرنې ســره د اعمــالو کلمــه پــه درې برخــو ويشي:

الف: د سرچينې په پلټلو سره د منښت يا نه منښت لپاره د خدايتعالی له لوري کوم تقنيني او مشخص امر وجود نلري.

ب ـ دين انسان ته د يو عمل ترسره کولو يا هم نه کولــو د ټــاکلو حــق نــه دی ورکړی.

ج ـ دين د ټاکلو يا نه ټاکلو په برخه کې څه ندي ويلي خو دا نښانې وجود لري چې د يو عمل ترسره کول يا نه کول يو ډول دي چې فاعــل يــې بايــد پــه اړه تصميم ونيسي.

له دې سره سم امام غزالي ازاد عمل په دوه برخو ويشي.

دين د يو عمل د ترسره کولو يا برعکس واک فاعل ته ورکړی، دين د يو عمــل کولو يا نه کولو په اړه روښانه حکم نه دی صادر کړی.

۲ـ د يو دليل په توګه چې د يو عمل ترســره کولــو پــه برخــه کــې پوښــتنه رامينځته کيږي:

السهتي (عالم) ازاد عمل په دريو برخو ويشلی دی:

۱ـ د عمل د مخنيوي لپاره دليل؛

۲ـ د عمل ترسره کولو لپاره دليل؛

۳ـ د يو عمل ترسره کولو يا نه کولو څخه وړاندې دليل وجود نلري او ترســره کوونکی يې په ترسره کولو کې ازاد وي، پدې مانا چې خدايتعالی نه هغه ته امر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې ترسره یې کړي او نه د برعکس لپاره بلکې هغه یې ازاد پـرې ایښـي دي او کولای شي پخپله خوښه یو عمل ترسره یا هم ترې تیر شي.

۳ــ السهتي د ازادۍ ډولونو او ټوله ایزتوب ته په پـام سـره د ازاد عمـل پـه څلورو برخو په لاندې توګه نظر ورکوي.

۱ــ هغه څیزونه چې یو ډول ازاد او په بشپړه توګه د اړتیا وړ وي لکـه: خـوړل، څښل چې کاملاً د اړتیا وړ دي خو که چیرې ونه شي نو انسان ته زیان رسوي.

۲ــ هغه شیان چې یوډول ازاد خو په بشپړه توګه د اړتیا وړ وي خو دومره اړین او ضروري نه وي؛ لکه زیات خوراک، او اضافي جامې پیرل او داسې نور ....

۳ ــ هغه شیان یو ډول ازاد خو په بشپړه توګه منع وي، لکه په قسم کولو اخته، د بچیانو په وړاندې د ژبې ناوړه کارول.

که څه هم د سرچینې له مخې چې دوی ته نه امر شوی او نه هـم تـرې منـع کړای شوي، ترسره کول یې ازاد او ځان پرې بلدول منع دي.

۴ ــ هغه شیان چې یو ډول ازاد خو په بشپړه توګه کرکجن وي لکه: د ویونکـو مارغانو غږ ته غوږ نیول، د تفریح له ځایونو څخه تاویدل که څه هم دغه اعمال د سرچینې له مخې ازاد دي خو هغه کرکجن وي کله چې د اختـه کیـدو بڼـه ځانته خپله کړي.

۴ ــ الغفاري د ازادۍ عمومي او تصادفي کیدو ته په پآم سره اعمال په عمـومي او نسبي ازادي ویشي.

د هغه په وینا امکان لري چې فاعل په بشپړه توګه د یو عمل په ترسـره کولـو کې ازاد وي او یا دا چې دا ازادۍ ممکن چې ځانګړی علت ولري او فاعل د هغه علت په موجودیت سره ازاد وي.

۵ــ د ازادۍ سرچینې ته په پام سره داسې ویشنې هـم موجـودې وي چـې ورسره سم ازادي یا د خدایتعال یا هم د بنده له خوا ورکړل شوې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶ــــ خصوصیت او عمومیت ته په پام ســره د ازادۍ عملیــه پــه خصوصــي او عمومي ازادۍ ويشل شويده، د خدايتعالی عمومي اجازه د عمومي ازادۍ سبب ګرځي، لکه هغه کار چې خدايتعالی يې د ترسره کولو اجازه ورکړې وي.
او د خدايتعالی خصوصي اجازه د خصوصي ازادۍ سبب ګرځي لکه کوم شخص چې يوې ښځې ته قرانکريم په مهر کې ورکړي، نه د واده د پيسو په توګه.
۷ـ د ازادۍ علت ته په پام سره د استعمال او لګښــت ازادۍ موجــودې وي، د لګښت ازادۍ پدې مانا ده چې که مقنني منصف هئيت (خدايتعالی) او که د بل شخص له لوري د يو شي د مصرفولو، لکه: ښــکار يــا د اوبــو اســتعمال اجــازه واخيستل شي.
د استعمال ازادي ځينو شيانو استعمال يــا اســتفاده لکــه جماعــت، عمــومي پارکونه، په کتابتون کــې د کتــاب لوســتلو پــه مانــا ده چــې مقننــه هئيــت (خدايتعالی) له خوا ورته ورکړل شوي دي.

د انسان د حقوقو او ازاديو ترمينځ توپير

پدې برخه کې له انسان سره دا پوښتنه پيداکيږي چې دا د انسان لــه حقوقــو سره يو ډول که د حقوقو يوه برخه ده له حقوقو سره توپير لري؟
دا مسئله مخکې له مخکې د قوانينو په موضوع کې مطرح شوېده، ځينو قانون جووړونکو ويلي چې عمومي ازادي عامه حقوق دي هيڅوک هغــه پــه يــوازې توګه نشي درلودلای پدې ترتيب د ازادي مانا له حقوقو سره په بشــپړه توګــه مطابقت نه کوي همدا ډول ازاد هغه وخت د حق مانا مومي چې په وړاندې يــې تيری وشي.
د قانون سره سه ازادۍ د ټولو وګړو لپاره د يو عمل ترسره کولو اجازې په مانــا دی، که چيرې پدې ازادۍ تيری وشي نو قانوني حق منل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبیلګې په توګه: د یوشي د خاوند کیدو واک ته ازادي ویل کیږي خو ملکیت پخپل ذات کې یو حق دی له دې سره سم واک د حق ترلاسه کولو توان ته ویل کیږي.

مشاجره د محدودې یا پراخې پکار وړنې، مشاجرې د انسان اساسي حقوق او صلاحیتونه چې پخپلې مانا سره حقوق دي. د حق او دندې تړاو ددې امر لامل ګرځي چې قانون جوړونکي د واک څخه د حق نوم لیرې کړي.

اساساً ستونزه دلته ده چې ایا حق یو قانوني شی دی او قانون هم ورڅخه ملاتړ کوي؟ ایا حق یو اخلاقي او طبیعي شی دی او قانوني ملاتړ لري؟

په اسلامي فقه کې لیدل کیږي چې د جواز اصلاحات او ازادۍ په زیاته کچه یو د بل پرځای کارول کیږي له دې سره سم ددې په ناسمې پکاروړنې سره اصلاحات له ګډوډۍ سره مخ کیږي.

د حق کلمه په زیاتو مواردو کې کارول کیږي

الف: دا کلمه ددې لپاره کارول کیږي خو وښایي چې یو فرد د نورو په وړاندې کوم مکلفیتونه لري یا په یاد ولرئ لکه د اتباعو حق په حکمرانانو او برعکس د حکمرانانو پر اتباعو.

ب: دا کلمه په کورنیو اړیکو کې د شخصي حقوقو اړوند کارول کیږي لکه په خاوند د میرمنې اود میرمنې په خاوند حق.

ج: دغه راز دا کلمه د ثابتو شیانو یا اوامرو لپاره چې باید ترسره شي کارول کیږي لکه چې څښتن تعالی فرمایي: دمومنانو مرسته پر مونږ واجب ګرځیدلې ده.

د: دا کلمه د مالي حقوقو لپاره هم کارول کیږي، خدایتعال فرمایي: اود هغه په شتمنۍ کې د بیوزلانو او ګدایانو حق منل شوی دی.

هـ ـ دغه کلمه د انساني او اخلاقي اعمالو لپاره لکه د ورورولئ او ملګرتیا حقوق او د ګاونډیانو حقوقو لپاره کارول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وــ دا کلمه د عمومي حقوقو تر عنوان لاندې چې د ټولــو وګــړو دنــده هــم ده کارول کيږي.

الغرافي د حق د مرحلو ترمينځ يوپير کوي اوداسې مثال راوړي:

۱ــ که چيرې مسلمانانو په جګړه کې غنيمتونه په لاس راوړي نو کيدای شي دا حق ولري ترڅو د خپل حق غوښتنه وکړي.

۲ــ که څوک غواړي چې په يو شريک ملکيت کې خپله برخه وپلوري نو دا حق هم لري چې ټول ملکيت وپلوري.

۳ــ بيوزلان او اړمند حق لري چې له خپلې ګټې څخه په بيت المال کــې ګټــه پورته کړي.

ډاکټر سهنوري دا پايله مومي چې الغرافي د درې حالتونو ترمينځ توپير کړی... او هغوی ته يې د جواز، حق او بين البين نومونه ورکړي دي.

۱ــ داسې حالت چې يو شخص پکې د يو شي د مالک کيدو توان لکه: د يو نوکر يا قچر پيداکول، واده کول يا د خپلو غلام شويو خپلوانو د اخيستلو توان چــې دا يو جواز ګڼل کيږي.

خو حق ورته نشو ويلای.

۲ــ داسې حالت چې د يو دليل په راوړلو سره د يو شي خاوند وګرځي لکه: پــه يوه کوچنی ځمکه کې ونډه، پخپل شريک باندې د خپلې ونډې پلورل دا تــول د دليل په درلودلو سره د شتمنۍ غوښتنې نشي کولای او دا درجــه د حــق او جواز ترمينځ واقع ده.

ډاکټر سنهوري زياته کړه چې د انسان ملکيت يوازې جواز دی يا هغه واک چې مقننه هئيت يې ملاتړ کوي او له دې لارې هغه تصرف کولای شي که هغــه پــه رښتيا سره هم يو شی تصرف او استعمال کړي نو دلته دغه حق مالکيــت بلــل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مالکیت او جواز ترمينځ يوه درجه وجود لري چې له جواز څخه پورته او لــه مالکيته ټيټه ده.

لکه: که څوک وغواړي يو کور چې خوښ يې شي وپيري نو د کــور د خاونــد د موافقې د ترلاسه کولو څخه وړاندې هغه د دې يا بل کور د تصرف په حالت کې دا شی د جواز په نوم نوموي.

که چېرې دې شخص د کور د مالک موافقه لاسته راوړه نو هغه پدې حالت کې کور تصرف کولای شي پدې ترتيب دا دحق په نوم يادېږي.

د کور د مالک د موافقې څخه وړاندې او دهغې له منلو وروسته د حق او جــواز ترمينځ مرحله ده، څرنګه چې پورته يادونه وشوه انسان دې پوهې ته رسيږي چې بيلابيلې مرحلې تيرې او په هره مرحله کې يې حالت بدلون مومي.

له يوې خوا حق عبارت دی د يوشي د مالک کيدو د حقوقو څخه او له بل پلوه حق د يو موافقه شوي شي د منښت حالت ته وايي او له دريم اړخه حــق د يــو شي خاوند کيدو ته وايي.

د حقوقو دغه درې بنې د مقننه قوې له خوا ملاتړ کيږي دلته يوازينی ســتونزه داده چې د حق اصطلاح د لومړۍ او دويمې مرحلې اړوند نه کارول کيږي ځکه که انسان دا هر يو حق ونوموي نو په هغه صورت کې به جواز د استعمال لپــاره کوم بل مورد پاتې نشي.

انسان ددې مسئلې د بلې برخې په تشريح کولو کــې دېتــه اړتيــا لــري چــې تشخيص يې کړي چې ايا هغه ازادي چې د مقننه قوې له خوا ورکړل شــوې د شيانو يا اعمالو په مورد کې رښتيا ده؟

که ازادي په کارونو او شيانو کې ريښتني وي نو ازادي نوميږي کنه نو هغــه تــه واک ويل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه ازادي

عامه ازادي لکه: له عمومي پارکونو او ښارونو، له ښـــوونځیو، روغتـــون او نـــورو ځخه ګټې اخیستنې ته ویل کیږي.

دغه ازادۍ چې د مقننه قوې یا قانون جوړونکو له لوري ورکول کیږي د عامــه حقوقو په ردیف کې ځای نیسي او دولت باید له خلکو سره د هغې په ګټه اخیستنه کې مرسته وکړي.

عامه واکونه(اختیارات)

هغه ازادۍ چې مقننه هئیت یې د ژوند په کړنو او اعمالو کې انسانانو ته ورکوي عامه واکونه ګڼل کیږي. لکه: د یو شي مالکیت، د محفلونــو جــوړول، ازادي، له یو ځای ځخه بل ځای ته د سفر کولو حق.

ټول سیاسي او فرهنګي حقوق، لکه: د ټاکلو حق، د نظر ځرګندولو حق، د فکر ازادۍ او نور.... ازادي پدې مانا ده چې ټول انسانان له خپلــو حقوقــو ځخه یو ډول ګټه پورته کړي او د هر ځه ترســره کولــو واک پخپلــه ولري او ټولو ته د ګټې اخیستنې لپاره ده پــورتني عامــه اختیــارات حقوقي دي او افراد حق لري چې ګټه ورځخه واخلي.

دولت چې د خلکو استازیتو کوي نو مجبور دی چې له دې ازادیو ځخــه ملاتــړ وکړي دغه ازادۍ ټولې حقوقي دي او د حق الله یوه برخه هم ده ځکه موخه یې د ټولنې ملاتړ ده.

دندې په اسلام کې:

خورا زیاتو دلایلو ته اړتیا ترځو دندې تربحث لاندې ونیسو.

نو له همدې کبله یې ځینې برخې په لنډه توګه بیانوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ حق یا ازادي ممکن چې په ځینو حالاتو کې د یوه دنده لرونکي لپاره وي.
۲ـ پینځم قضاوت امکان لري چې په یوې موضوع باندې د حـالاتو او شـرایطو سره سم بحث وشي هغه څه چې پکې شامل وي.
۳ـ امکان لري چې مشر(حکمروا) د خپلې ازادۍ په چوکاټ کې خپل قضـاوت ته د یوې دندې په ترسره کولو یاهم نه کولو کې بدلون راولي.
دندې په ټوله کې په دوه برخو غیرمشخصې او عموي ډول باندې ویشل کیږي.
االف: غیرې مشخصې دندې
په عین وخت کې دنده په دوه برخو ویشل کیږي، هغه دنـدې چـې مشـخص حدود لري او هغه چې مشخص حدود نلري.
۱ـ غیر مشخصه دنده: انسان ته دیو دین په څېر ده، چې د ترسره کولو لپاره یې مجبور او مکلف دی.لکه: د یوشي پیسې ورکول چې پیرل کیږي، پـه لمونځ کې قرائت او داسې نور...
۲- هغه دندې چې مشخص حدود نلري پدې مانا چې انسان مجبـور دی چـې هغه ترسره کړي خو پر هغه شخص دین (مکلفیت پکې نلري) نه دی.
لکه : ذکات، له بیوزلو سره مرسته، جهاد او داسې نور...
پدې ترتیب څوک یې چې په پوره توګه ترسره کولای شي دوه دندې لري، چې یوه یې مشخص حدود لري او بله یې مشخص حدود ونلري.
پدې ایت کې د خدایتعالی موخه هم همداده؛
ښېګڼه دېته نه ویل کیږي چې مخ د ختـیځ او لـودیځ پـه لـور واړوئ بلکـې ښیګڼه داده چې انسان په خدای، ملایکـو، کتـابونو، قیامـت ورځ او پیغمبرانو ایمان راوړي.
پخپله خوښه او د زړه له تله له شـته خپلوانـو ،یتیمـانو، بیوزلانـو، ګـدایانو، مسافرانو او د غلامانو په ازادولو کې مرسته وکـړئ ،لمـونځ وکـړئ او ذکات ورکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: عمومي دندې

دا دندې په دوه برخو ويشل کيږي چې يوه يې دين او بله يې عمومي ده بيلګه: عمومي دنده د يو ډوب شوي شخص ژغورنه او يو وږي انسان ته ډوډۍ ورکول دي.

هغه دنده چې د دين په توګه او دين يې له ټولو وګړو څخه د ترسره کولو غوښنه کوي او په عمومي دنده کې ټولې دندې شاملې دي که دين وي که نړيوالې چارې د هغو ترسره کول ايجابوي.

عمومي دنده د دين رامينځته کوونکې دندې سره له قانوني پلوه توپير لري.

عمومي دنده مانا پخپله د دندې ترسره کول دي ځکه هغه مثبتې اغيزې لري دا دنده دنورو هغو دندو په خلاف ده چې پکې مقننه هئيت يوازې د فاعل په اړه بحث کوي او که چيرې دا فاعل هغه دنده پرځای نه کړي نو مقننه هئيت يې له بل چا څخه د ترسره کولو غوښتنه نکوي.

فقها پدې هوکړې نظر لري چې هرڅوک چې عمومي دنده سر ته ورسوي نو نور دهغې د نه ترسره کولو څخه بښل کيږي که هيچا ترسره نه کړه نوټول ورسره ګناهکاريږو.

هغوی دا عقيده هم لري چې دا دنده د ټولو لپاره ده څرنګه چې پدې الهي کلام کې ليدل کيږي (جنګي چارې باندې حکم شوې دي)

د روژې نيول په ټولو باندې امر شوی، ځينې بنسټګر پدې اند دي چې د عمومي دندو ځينو برخو بشپړول د ټولنې ځينو افرادو ته متوجه وي خو پر ته له دې چې مشخصې کړای شي.

خدايتعالی فرمايي: د هغوی د عسکرو له هرې برخې څخه بايد يوازې يوه ډله مخکې لاړه شي ددې لپاره امکان لري چې هغوی د دين په اړه سم مالومات ترلاسه کړي څو له راګرځيدو وروسته خپل خلک هوښيار کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمومي دندې برخې ډېرې دي او عموماً په ديني او دنيوي برخو ويشل کيږي

د دندې دينې برخې

۱ــ پدې اړه پريکنده دليل وړاندې کول چې خدايتعالی د ټولــو شــيانو خــالق دی؛

۲ــ د ديني علم زده کړه او مطالعه (حديث او فقه).

۳ــ د قران او حديث تدريس او پوهونه.

۴ــ زده کوونکو ته د ديني علومو تدريس.

۵ ــ د قضايي چارو پرمخ وړنه.

۶ ــ د هغو په وړاندې جهاد چې پر مسلمانانو تيری کوي.

۷ ــ امربالمعروف او نهی عن المنکر.

۸ ــ له بيوزلو مسلمانانو سره مرسته کول؛

۹ــ د جماعت د لمانځه تنظيم؛

۱۰ــ د مړي لمبول، جنازه کول، او د هغه خښول؛

۱۱ــ د فسار او شرارت راوړونکو عناصرو په وړاندې مبارزه؛

د دندې دنيوي برخې

لکه: په تجارت، صنعت، پيرل پيرودل، کرنې او نورو برخو کې کارول کيــږي او په نړيوالو چارو پورې هم تړلې دي پــدې برخــو کــې د خودکفــايي درجې رسېدل له ټولو اقتصادي درجو کې شــامل دي او دغــه امــر د مسلمان ملت اقتصادي خپلواکۍ تضمينوي.

ج ــ د هرحق په وړاندې يو مسئوليت موجود دی

په تير بحث کې وويل شول، کله چې دين د حقوقو په اړه تصميم نيسي نو پــه عين وخت کې هغه دندې چــې حقــوق تضــمينوي هــم تحميلــوي، وروسته د بشرحقوقو په مسئله کې دين د نورو تصفيه شويو نظامونو سره چې تش په نوم يا شعار سره د بشرحقوقو نارې وهي توپير کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین اړوندې موضوع په ټولو اړخونو په پوهیدلو باندې غوره ده چې د حق الله او حق العبد(د خدای او بنده حقوق) اود عمومي دندو او د دیـن پـه غوښتنه قضاوتونه سره وتړو.

ددې دوه ډوله قضاوتونو په یوځای کولو سره د حقوقو او وجایبو اړوند د اسلام نظر په ډاګه ښکاریږي.

ځکه حق الله د ډلې حق او عمومي دنده د یوې ډلې دنده یـا وجیبـه شـمیرل کیږي.

ددې لپاره چې د موضوع تړلې برخې پکې شاملې شي نو څلور حالتونه یې پـه لاندې ډول بیانوو

۱ـ د نورو افرادو په وړاندې د یو فرد حق لکه: په خپلوانـو بانـدې د مصـرفولو حق، د ګاونډیانو په وړاندې حق، طلاق او داسې نور.... حقوق.

۲ـ د ډلې په وړاندې د یو فرد حق: لکه په بیت المـال کـې د بیوزلـو حـق، د مالکیت حق، د فکر او ژوندانه حق.

۳ـ د یو فرد په وړاندې د یوې ډلې حق: لکه د جهاد دنده، امربـالمعروف نهـی عن المنکر او په هغه چا د بیت المال حق چې د ذکات زیمـواري یـې بیوزلو ته ورکې وي.

۴ـ د یوې ډلې په وړاندې د بلې حق: لکه د عمومي موسساتو څخه چې دولـت ته خدمت کوي.

دـ کیدای شي د یو فرد حق په عین وخت کې دنده هم واوسي.

حقوق لکه: د کار، واده، امربالمعروف نهی عن المنکرحقوق په عین وخت کـې دندې هم دي، کار په ډله باندې د یو فرد حق دی چې باید زمینه یـې ورته مساعده کړي.

همدا ډول واده هم په یوې ډلې باندې دفرد حق دی، کـه چیـرې هغـه یـې د لګښتونو توان ونلري نو باید مرسته ورسره وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امربالمعروف نهی عن المنکر هم په یوه ډله باندې د فرد حق دی چې په ترسره کولو یا برعکس کې ورسره مرسته وکړي.

هـ ـ د عمل ازادی، فرض او منع ترمینځ د قضاوت په بدلولو کې د اولـوالامر صلاحیت:

ځینې وخت له اولوالامر څخه اطاعت فرض دی ځکه خدایتعالی فرمایلي.

ای مومنانو! د خدایتعالی پیغمبر او هغوی چې ستاسو اولـو الامـر دي اطاعـت وکړئ.

۱ـ دا اطاعت باید د هغوی د مشری په محدوده کې وي؛

۲ـ دا اطاعت باید د ټولو د هوساینې لپاره وي؛

۳ـ دا طاعت نباید د خدایتعالی د اوامرو او پیغمبر اطاعت نه کولو په خیر وي.

څرنګه چې وايي: اطاعت یو په سمو او روا شیانو کې دی.

د دین رهبران د اطاعت وروستې کلمـې لـه بحـث وروسـته دې پـایلې تـه ورسیدل...

۱ـ ځینې سرغړونې دي چې د اطاعت اجازه نه ورکوي.

۲ـ فقها پدې اصل په یو نظر دي چې اولوالامر باید د کوښښ په برخـه کـې د خلکو له اطاعت څخه برخمن وي.

۳ـ د اولو الامر قضاوت بدلون باید د هغوی د دندې په محدوده کـې وي یـا د غیرمشروع او ازادو شیانو له اړه وي.

۴ـ اولوالامر باید پخپله د دین روحاني وي یا هم د کوم روحاني له لوري ورته د قضاوت حق ورکړل شوی وي که هغه خپـل نظـر را څرګنـد کـړي، قضاوت یو واجب امر نه دی کله چې اولو الامر حکم وکړي چې دهغـه له قضاوت څخه پیروي وکړئ نود هغه اطاعت واجب دی ځکـه اولـو الامر د خدایتعالی د امر په توګه رامینځته کیږي، خو که چیرې اولـو الامر د فقهې په علم کې کوښـښ کـوونکي (مجتهـد) نـه وي نـو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضاوت حق نلــري ځکــه د هغــه قضــاوت د خــدايتعالى د قضــاوت نافرماني ده.

۵ ــ په اسلام کې د عمومي حق او ازادۍ قوانين

پدې برخه کې د حقوقو ټول قضاوتونه تر بحث لاندې نيول کيږي.

۱ــ د پيدايښت د پايلې او توقف علت.

د ديني قضاوتونو سرچينې قران او حديث دي او د امت ټولنه مقننــه قضــاوت (پيدايښت او توقف) له ډيرو دليلونو سره تړي، خو مونږ ورته په ډلــو کې ځای ورکړی دی.

د پېښېدو عوامل (فکتورونه) يا بنده او چلند يا کړنې، د حقوقو اړوند به ټولــو يو يو مثال ورکړل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پيدايښت علت

الف ــ د پېښو عوامل يا بنده:

ولادت: چې په وسيله يې طبعي حقوق لکه: د ژوند، مساوات او ازادۍ ډولونــه ټول هغه څه دي چې يو له بل سره اړيکه پيداکوي.

۲ــ مرګ: چې په وسيله يې د وراثت حق اړيکه پيدا کوي.

۳ــ ځواکمنتيا: چې په وسيله يې سياسي، مالي او اجتماعي حقوق لکه: واده چې پکې يو له بل سره اړيکه پيداکوي.

۴ــ شتمني: چې په وسيله يې د بيوزلانو ذکات ورکولو او نورو مالي حقوق ته يو له بل سره اړيکه يا تړاو ورکول کيږي.

۵ ــ بيوزلي: چې په وسيله د ناهيلي شويو افرادو د هغوی حقوقو سره اړيکه په لاس راځي.

۶ــ زړښت: په وسيله يې د لويانو له حقوقو سره اړيکه پيداکيږي.

۷ــ کاونډيتوب: چې په وسيله يې د ګاونډيانو له حقوقو سره اړيکه پيداکيږي.

ب : کړنې: عمل حقوقي کړنې لري چې له هغه جرم څخه چې د جذابيت سبب ګرځي له دوی سره اړيکه پيداکوي.

کړنې د ځينو اړوندحقوق څرګندوي

۱ــ ټولې فردي کړنې لکه طلاق

۲ــ ټول قراردادونه يا مقولات لکه: واده، پيرل پيرودل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پایښت علت:

هغه حقوق چې په بیلابیلو دلایلو پایښت مومي په دوو برخو کــې ورتــه ځــای ورکړل شو.

د پېښدو عوامل

الف: بنده یا پېښدو عوامل:

۱: مرگ: هغه حقوق دي چې علت یې ولادت او زږښت دی.

۲ ـ شتمنی: هغه حقوق چې علت یې بیوزلي ده:

۳ ـ بیوزلي: هغه حقوق چې علت یې بیوزلي ده.

پورتني درې علتونه د حق د پایښت یوه بڼه ده، که چیرې علت پای ومومي نو حق هم پای ته رسیږي.

ب: په منفرد ډول کړنې

۱ ـ د پور ادا کول

۲: د طلاق لومړنی لامل واده

۳: واده ـ د مور حق چې له خپل ماشوم څخه ساتنه وکړي.

۴ ـ له حق څخه بښنه غوښتل که پرې ارزي.

د پایښت علت:

د مقننه هئیت (خدایتعالی) رحم او مهرباني ځیني وخت دا ایجابوي چــې پــه معینو حالاتو کې د ځینو اعمالو دنده اسانه یا هم منع شي، څو هغوی لنډمهاله ازادي وموميې دغه عمل د جواز په نوم یادیږي.

جوازونه عبارت دي له:

۱ ـ د برخمنتیا جواز

۲ ـ د پرې کولو جواز

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لنډمهاله جوازونو له کبله د فرد حقوق او ازادۍ تر تاثير لاندې راغلي او پــه
اړه به يې څو بيلګې په راتلونکي کې وړاندې شي.

الف: د بنده يا پېښېدو عوامل

۱ـ حمل: دا عمل د لنډمهال لپاره د هغه چې د بدن دپرې کيدو لامل ګرځي چې
حامله وي.

۲ ـ حيض: د لنډې مودې لپاره د خاوند په اجماع کولو د مخنيوی لامل ګرځي.

کړنې؛ اعمال

الف: لنډ مهاله بند؛

۲ـ تيرى

۳ـ د عمل ترسره کولو تحميل

۴ـ طبعي درملنه اوداسې نور

۲ــــ راکړه ورکړه

الف: څوک چې پوروړی وي يا پخپل ځان حق لري نو بايد ادا يــې کــړي اوکــه
چيرې په نورو حق يا پور لري بايد ترلاسه يې کړي.

دغه موجوده اړيکه چې د بياغوښتنې او بيا ادا کولو د مکلفيت ترمينځ دين ته
يو ريښتينی ارزښت وربښي چې د هغه موجوده قوانين تراوســه تــر
بحث لاندې نه دي نيول شوي او هغه څه چې دا مکلفيــت تــر تــاثير
لاندې راولي نو همدا د ديني عنصر ثابتوالی دی.

ب ـ مهمه داده چې غوښتونکی د خپل پور د بيرته اخيستلو حق لري او دغــه
امر له دندې سره ورته والی لري.

ج ـ د بيرته اخيستنې طريقه بايد په عادلانه توګه وي پدې مانا چې هماغــه د
خپل قرض اندازه پرته له کومې پلمې او زياتوالي څخه ترلاسه شي.

د ـ دين د پورغوښتونکي ته حکم کوي، چې د خپل پور په بيرته اخيستلو کې
له ښه چلند او سلوک څخه ګټه واخلي هغه نبايــد پــه پــوروړي زور

(c) ketabton.com: The Digital Library

واچوي بلکې باید انتظار وباسي ځو پوروړی د خپل پور د ادا کولو توان پیداکړي او نباید د قرض ترلاسه کولو پروخت له خپلې خولې څخه ناوړه او قهرجن الفاظ راوباسي.

خدایتعالی فرمايي. که یو پوروړی بیوزله وي نو باید د پور غوښتنه ترهغه وځنډول شي ترڅو د هغه اقتصادي توان ښه شي که چیرې له پور څخه د ذکات په توګه تیر شي نو دا به ډېر غوره کار وي.

هـ ــ دین پوروړي ته حکم کوي چې خپل پور ادا کړي له دې حقوقو څخه لکه: د ژوند له حق څخه باید تیر شي.

ځکه دا حقوق د ځانګړو خلکو لپاره نه دي او حق الله نومیږي.

۳ــ په قانوني توګه باید ګټه ترې واخیستل شي.

الفــ د اسلام سپیڅلي دین د بشرحقوقواو ازادۍ له پلوه یو متوازن دین دی.

که څه هم خدایتعالی انسانانو ته خورا زیاتې ازادۍ او حقوق ورکړي دي خو بشپړ نه دي، برکس د وګړو د بیلابیلو ګټو تنظیم په موخه له هغې څخه ګټې اخیستنې په برخه کې ځینې مقررات وضع کړي دي. له همدې لارې د اجتماعي او ځنګلي ژوند ترمینځ توپیر کیږي.

ب ــ انسانان حق لري هغه حقونو چې خدایتعالی ورته ټاکلي دي. خو په قانوني توګه باید ترې ګټه واخلي پدې مانا چې ل خپلو حقوقو څخه باید د دین مخالفې لارې څخه ګټه پورته کړای شي.

ج ــ د دیني احکامو په خلاف له خپلو حقوقو څخه ګټه اخیستنه عبارت دی له

۱ــ نورو ته د زیان رسولو په موخه له حق څخه ګټه اخیستنه؛

۲ــ د یو غیر قانوني څیز ترلاسه کولو لپاره له حق څخه ګټه اخیستنه؛

۳ــ پداسې ډول له خپل حق ګټه اخیستنه چې دخپلې ګټې لپاره نورو ته زیان رسوي.

۴ــ په ځانګړې توګه یا غیر عمومي ډول له خپل حق څخه ګټه اخیستنه؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ـ په بې پروايۍ سره له خپل حق څخه ګټه اخيستل د نــورو د زيــان ســبب ګرځي؛

د ـ په کوم ډول چې د حق څخه د ګټې اخيستنې په لاره کې بيلابيل مقررات او اصول ټاکل شوي دي نو ورسره د صلاحيت لرونکو چــارواکو لپــاره هم يو شمير مقررات او قوانين ټاکل شوي دي.

د يو اسلامي هيواد اتباع له بيلابيلو اجتماعي، سياسي او طبيعي حقوقو څخــه برخمن دي نو د هغوی په وړاندې مکلف دي چې د اولو الامر اطاعــت وکړي پر دولت لازمي او اولو الامر چې د هغه په چوکــاټ کــې عمــل کوي، په بل ډول اولو الامر بايد خپلودندو د ترســره کولــو پرمهــال د ټولنې ښېګڼې او خير په پام کې ونيسي، له اصولو اومقرراتو څخه هر ډول سرغړونې سره د اولوالامر د خپل صلاحيت څخه د نــاوړه ګټــې اخيستنې په توګه ګڼل کيږي.

د يوځايوالی په صورت کې د حقوقو سلسله:

الف: د يوځايوالي په صورت کې د خدای حق؛(حق الله)

۱ـ هغه څه چې وخت ته زيان رسوي.

۲ـ هغه څه چې برابر دي (مالوم نه دي چې کوم غوره دي)

۳ـ هغه څه چې برابر نه دی.

۴ـ هغه څه چې فرقې پکې موجودې وي

بـ د يوځايوالي په صورت کې دبنده حق(حق العبد)

۱ـ ځينې د ميرمنې د نفقې په څېر وي

۲ـ ځينې وخت يو غوره ګڼل کيږي

کله چې حق الله او حق العبد سره يوځای شي نو پدې صورت کې په درې ډوله دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ خدایتعالی د یو شي د سپارلو پروخت تصمیم نیول کیږي لکه: بیوزلانو ته د مقرر یا تاکل شوي ذکات ورکړه.
۲ـ کله چې د بنده ګانو حق سپارل کیږي نو د هغه لپـاره تصـمیم رامینځتـه کیږي.
۳ـ هغه څه چې فرقې پکې موجودې وي، څرنګه که یو شخص مـړ شـي چـې خپل ذکات یې نه وي ورکړی او په عین وخت کې قرضدار هم وي.
الف: ددې لپاره چې د هغه حق لېږدول کیږي یا نه لېږدول کیـږي د منلـو پـه برخه کې یو عمومي اصل رامینځته شي نو انسـان مجبـور دی چـې داسې قضاوتونو ته مراجعه وکړي چې د ملت په دوه برخو اجتمـاعي حقوقو او همبستګی ټینګ وي دا ډول اجرائات د هر چـا حـق دی د سازمانونو موجودیت لکه پولیس او ملي امنیت د هغه ارزښـت نشـي راټیټولای.
ب: قانوني او مشروع شیانوته اجازه او د غیر مشروع شیانو منع کولـو تګـلاره ده.
په اسلامي ټولنه کې نه یوازې خلک هڅې او کوښښونه کوي، بلکې څو څو ډلې هم پخپل وار سره پکې برخه اخلي سیاسي، اجتماعي اوفقهي بڼه هم ځانته خپلوي او خپل نظرونه له یو سازمان یافته نظر سره برابـروي، دغه امر په اسلام کې په بیلابیلو ډولونـو مبـارزه کـوي او د همـدې ځانګړتیا له کبله د اسلامي امت د وجود یو فعال غړی بلل کیږي.
ج ـ ولایت الحسبه: دا یوه اسلامي موسسه ده او ددې لپـاره جـوړېږي چـې د قانوني کارونو په ترسره کولو امر او له ناوړه کړنو څخـه خلـک منـع کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د خلکو لپاره د هغوی له حقوقو څخه د ګټې اخیستنې په لاره کې یو تضمین دی، دا یو صلاحیتي مقام دی چې د چارو د قانونیت ساتنه کوي دا عنصر د عامه نظم په تامین او ساتلو کې مرسته کوي.

د ـ عامه حقوق: قانون هغه ځواک دی چې د افرادو د حقوقو ملاتړ کوي، ددې باوجود چې اسلام هم ورته تضمینات رامینځته کړي دي.

قانون د افرادو د حقوقو په غوښتلو کې تر ټولو وروستنۍ مرجع ده، قانون هغه ځواک دی چې د حق الله د حقوقو لکه: په عمومي توګه مجازاتو په ترلاسه کولو کې مرسته کوي.

هـ ـ د غوره قانونیت درناوی: څرګنده ده چې په اسلام کې خدایتعالی د قانوني مقام صلاحیت لرونکی دی، دین د حق الله، بشرحقوقو، دوه اړخیزه حقوق، مالي او غیرمالي حقوق دغوره قانونیت استازیتوب کوي، نو ښکاره خبره ده چې خدایتعالی له حقوقو څخه نه تېرېدنه کیږي او نه هم ورڅخه د ښېنې غوښتنې حق شته او نه یې هم څوک په میراث وړلای شي.

پداسې حال کې چې په دوه اړخیزو حقوقو کې د حق الله له لوري وي او که د بنده له لوري له دواړو لورو پلوي رامینځته کوي.

۶ـ د ساتنې حق: په اسلامي دولت کې د ازادۍ او حقوقو د ساتنې اساسي بنسټ د دین حاکمیت دی او د ترلاسه کولو لپاره یې تضمین او د ساتنې لپاره یې ځینې محدودیتونه د اجرا لپاره وړاندې کیږي

تضمینات عبارت دي له.

الف: د فرد دیني انګیزه: دغه دیني انګیزه له داخلي تضمین څخه استازیتوب کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: د امربالمعروف فردي اجــرا: اسلام خپلو پيروانو ته ډله ايــز مســوليتونو مانــا
ورپېژني، چې نن ورځ يې دولت دغه دنده د اساسي قــانون لــه لارې
ترسره کوي.

فقها د قضاوت د لومړيو سرچينو پر بنسټ(قران، حديث) کوښښ کوي، چــې
که چيرې مجتهد پخپلو کارونو کې له سرچينو څخه ګټه پورته نکړي
نو دا د قانون له اهليت اوموجوديت کې تخطي رامينځته کوي.

په حکومتي نظامونو او دولت په صلاحيت کې د اساسي قانون اصولو او دين له
مطالعې څخه دا پايله ترلاسه کيږي چې ډيری يې په قران او حــديث
کې موجود دي، د فقهاو په اند ځيني نور يــې د صــحابه وو راشــدين
خليفه ګانو له کړنو څخه تقليد شوي دي.

پر همدې بنسټ په دين کې ډيری شيان د غوره قضاوت په هغــه رديــف کــې
ځای نيسي چې له قران او حديث څخه را اخيستل شوي وي پداسې
حال کې چې په نني قضاوتونو کې غوره قضاوت خپــل ځــای قــانوني
قضاوت ته پريږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

په اسلام سپیڅلي دین کې د بشرحقوقود تیوری جوړولو کوښښونه کیږي البته ددې طرحې په لیکلو کې له پوره هڅو او پلټنوڅخه ګټه اخیستل کیږي، چې وړاندې هم پدې برخه کې ترسره شوې دي اصلي او بنسټیزه پوښتنه داده چې ایا د بشرحقوقو تر عنوان لاندې کوم نوي علم ته اړتیا لیدل کیږي؟

د دویمې نړیوالې جګړې په تعقیب سره د نوي علم پېژندنې هغه بڼه خپله کړه په کومې چې په ۱۹۴۸ کې د بشرحقوقو نړیوالې اعلامیې په ۱۹۵۰ کې دبشرحقوقو تړون او نړیوالو ژمنو په ۱۹۶۶ کې د بشرحقوقو ټینګار کاوو.

څرګنده ده چې له دې تړون څخه په زیاته کچه په هغو هیوادونو فشار راوړ چې په داخلي اوضاع کې یې د بشرحقوقو اړوند کوم پرمختګ نه تر سترګو کیده، دغه ډول فشارونه د انسانانو د بشري حقوقو ساتنه او ملاتړ کوي.

دغه امر د بشر حقوقود مثبت شکل ښکارندویي کوي خو له بده مرغه په عین وخت کې د حقوقو نړیوال خوځښت څخه د یو سیاسي فشار او سپکې وسیلې په توګه ختیځو اروپایي او د دریمې نړۍ هیوادونو ناوړه ګټې واخیستې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې سره سم د بشرحقوقو له نړيوال خوځښت څخه دې ډول تبعيضي ګټې اخيستنې سره د هغه اعلان شوي اصول بې ارزښته ښكاره شـول مونږ پدې اند يو د هيواد د كورنيو قوانينو وده په هغه ډول چې په نړيوالو كنوانسينونو كې ښكاره كړای شوې ده، ددې علم لـه تفكيـك پرتـه د سياسي او حقوقي علوم د يوې موجوده څانګې اومستقل علم په توګه به يو بې ارزښته امر وي.

هرهغه څه چې تر نورو ډير مهم دي هغـه دبشـرحقوقو د موضـوع پـه ارزښت باندې تمتيا (تمركز) كول دي.

له اسلامي پلوه لازمه ده چې د حقوقو او وجايبو تـرمينځ يـوه متقابلـه اړيكه موجوده وي بشرحقوق په موجود شكل چـې يـوازې پـه حقوقـو ټينګ دی او د نړی د ټولو خلكو په ګټه كوم كار نشي پـرمخ وړلای، كـه چيرې مو په پآم كې وي. كه چيرې د يوشيتمې پيړۍ وګړي له دې څخه د يو سياسي، اجتماعي او اقتصادي څراغ په توګه ګټه پورتـه كـړي نـو همدا نن بايدپه ځينو اقدماتو لاس پورې كړي، چې د خوځښـت شـكل ځانته دحقوقو او وجايبو څيره خپله كړي او د لا ښـې ګټـې اخيسـتنې لپاره ورته اصول او مقررات جوړكړي، كنه نو نشـو كـولای چـې دبشـر حقوقو د نړيوالې اعلاميې له څو تشو شعارونو څخه د خدمت تمه وكړو.

د پاكې او قانوني غوښتنې د تحقق په لاره كې چې له اسـلامي ايـډياوو سره تر ډيره ورته ده، نو اسلامي هيوادونه بايد وړاندې شي ځكه هغـوی كولای شي پخپل پينځلس سوه كلنو اسلامي حقوقو سره حقوقو ته پـه ارزښت وركولو كې ستره ونډه واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

البته دا به د مسلمانانو لپاره ډېره شرمونکې وي، چې غربيان د تــش پــه نوم ځو مخکنيو محدودو پيړيو سره د هغو په پېژندلو بريالي شي هغوی پدې برخه کې بشر حقوق د جنګي توکو په توګه کاروي او ګټه ورڅخــه اخلي.

مسلمانان هغه وخت کولای شي پدې برخه کې ارزنده رول ولوبوي کلــه چې خپل اعمال د اسلامي انساني تيوری سره همغږي کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (وحید الله کلیمزي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له ژباړن او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د ژباړلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

HUMAN RIGHTS IN ISLAM

Translated By:
Mohammad akbar niazi

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د ژباړن د خپرونو لړ: ۵
د تحریک د خپرونو لړ: ۹۰

۹۰

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library